

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 21.

ZÁMBÓ GÉZA

**Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti
gyámság problematikája**

SZEGED

2003

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

Bevezetés

Az intézeti gyámság ötvenkét évet élt. Bemutatjuk „megszületésének”, a jogintézmény bevezetésének indokait, továbbá szervezetére és működésére vonatkozó jogi szabályozás állomásait. Egyértelmű számunkra, hogy ezzel összhangban érintenünk kell a „hagyományos” – más szóval individuális – gyámságra vonatkozó általános szabályokat. A jogszabályi háttéranyagot elsődlegesen – a gyámi és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló, a gyámügyi eljárást is magába foglaló – 1877. évi XX. törvénycikk (a továbbiakban: Gyámsági törvény, rövidítve Gyt.) továbbá a Házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Családjogi törvény, rövidítve Csjt.), valamint a Gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyermekvédelmi törvény, rövidítve Gyvt.) képezte.

Természetesnek tartjuk, hogy – az eredeti törvényi szabályozás mellett – az időközben eszközölt módosításokat és az intézeti gyámságra vonatkozó rendeleti szabályozást is bemutassuk, törekedve a teljességre. Szükségesnek tartjuk a gyermekvédelem fogalmának, fejlődési szakaszainak utalásszerű áttekintését.

Keressük a választ, hogy a gyámság mai formájának kialakulásához milyen út vezetett. Nizsalovszky Endre tankönyvi meghatározása szerint „A gyámság világosan egyike a gyermekekről való állami gondoskodás sokrétű eszközeinek.”¹ Ezen gondolatok mentén kifejtjük az állami gondoskodás formáit.

A gyámságra vonatkozó szabályok vizsgálata során kitérünk a magánjogi és közjogi vonatkozások sokszínűségére. A Csjt. és a Gyermekvédelmi törvény gyámságra vonatkozó szabályainak elhatárolása több oldalról is megközelíthető. Különbőség tehető aszerint is, hogy míg az előbbi az ún. „rendes”, az utóbbi pedig a veszélyeztetett gyermekekkel foglalkozik. Ez a megközelítés nem helyénvaló, az ilyenfajta különbségtétel – egyetértve Szöllősi Gábor véleményével – a családjogi szabályok egységét sértené.² Az elhatárolás alapja talán az lehet, hogy a családi jog által szabályozott „hagyományos” gyámság a magánjog körébe tartozik, míg a gyermekvédelmi törvényben szereplő gyámság intézménye közjogi szabályok által vezérelt. Nizsalovszky Endre ezt összefoglaló jelleggel a következőképpen fogalmazta meg: „Az elválasztás alapja a magánjog-közjog kategóriák megfelelő alkalmazása lehet.”³

A fentiekből kiindulva a gyám és gyámoltja közötti individuális szabályozás a Csjt-ben, míg a gyermekvédelem, és az ahhoz kapcsolódó gyámi feladatok – a közjogba tartozóan – a Gyvt-ben nyertek elhelyezést. A szabályokat először külön, majd összevettük formájában mutatjuk be.

¹ NIZSALOVSZKY ENDRE: *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 192. p. (A továbbiakban: Nizsalovszky).

² SZÖLLŐSI GÁBOR: A család jog szerepének változása a gyermekvédelemben- gondolatok de lege ferenda *Jogtudományi Közöny*, 1996. 1.sz. 18. p. (A továbbiakban: Szöllősy)

³ NIZSALOVSZKY: i. m. 194.p.

A „hagyományos” és gyermekvédelmi gyámság összevetésénél Szöllösi Gábor dolgozatában foglaltakra is utalunk. Egyetértünk vele és – mivel fontosnak tartjuk – a bevezető gondolataink során is érzékeltetni kívánjuk, hogy a gyámság jogi intézménye akkor is a gyermekek érdekeit védte, amikor az állam még csak regulatív eszközöket tudott alkalmazni e célra.⁴

A szerző a „hagyományos” (individuális) gyám és az intézeti gyám összehasonlítását tevékenységük azonos jegyei felsorolásával mutatta be.

A vonatkozó jogszabályok azonosan határozták meg mindkét típusú gyám jogait, beleértve a modern gyámság leglényegesebb elemét, a gondozás és a nevelés biztosítását is. A gyámrendelés szükségességének fennállása szintén azonos mindkét féle gyámság vonatkozásában. Különbség abban mutatható ki, hogy a hagyományos gyám és gyámoltja között individuális jogviszony áll fenn, a kapcsolat közvetlen. Az intézeti gyámság nyilvánvalóan a gyermekek intézeti elhelyezéséhez kapcsolódott. Jellemzője, hogy az intézmény vezetője – 1963. évtől – Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (a továbbiakban: GYIVI) igazgatója látta el az intézeti gyámságot a nála elhelyezett kiskorúak vonatkozásában. A közvetlen kapcsolat „az intézetben lévő kiskorú” nevelésével és gondozásával foglalkozó személy – beosztott munkatárs – tevékenységénél volt kimutatható. Az individuális gyám állampolgári kötelezettséget teljesített, míg az intézeti gyám közszolgáltatást végzett.

Elemezzük az intézeti gyámságra vonatkozó szabályok hatályon kívül helyezésének indokait, ezzel összefüggésben kifejtjük észrevételeinket.

Végezetül érintjük az intézeti gyámság helyébe lépő nevelőszülői, gyermekotthon vezetői, és hivatásos gyámságot, továbbá a szakszolgáltatás gyámi tanácsadással összefüggő feladatait.

A gyermekvédelmi gyámság új jogintézményei biztosítják a jogharmonizáció – és ennek alapján – a gyermekvédelmi reform által megkövetelt feltételeket.

Az intézeti gyámság ezen feltételeknek nem tudott megfelelni, megszüntetése indokolt volt.

I. A gyámságról általában a Gyt. és a Csjt. alapján

1.1. A gyámságról általában a Gyt. alapján

Gyámság alá kerültek azok a kiskorúak,

- akiknek apjuk meghalt vagy
- atyai hatalmát felfüggesztették, vagy megszüntették, továbbá
- törvénytelen származású kiskorúak, és
- a talált gyermekek.

Az intézeti gyámság jogintézményének bevezetésekor a Gyt. volt hatályban. A gyámság alá helyezést, és a gyám rendelését az árvaszék hivatalból végezte. A gyámság három fajtája továbbra is fennmaradt.

A nevezett gyámot már nemcsak végrendeletben, hanem közjegyzői okiratban is ki lehetett jelölni az atyai hatalmat gyakorló atya részéről.

⁴ SZÖLLÖSY: i. m. 18.p.

A *természetes és törvényes* gyám: az anya – férjének elhaltával – gyermekének természetes gyámja, mindaddig, míg újból férjhez nem ment. Gyermekének vagyonát rendszerint számadás nélkül kezelhette. Az apa halála után az anya a fenti jogokat nem gyakorolhatta, viszont nevezett gyám hiányában, a természetes és törvényes gyámság már az anyát illette meg.

A *rendelt gyámok* a gyámhatóság határozata alapján, a rokonok meghallgatása után kerültek kirendelésre. A Gyt. már megkülönböztetett a gyámság alól mentesítő és kizáró okokat is.

A gyám feladata elsősorban a gyámolt személyről való gondoskodás és gondviselés volt. A gyám képviselte a gyámoltat a személyes peres és peren kívüli ügyekben is.

Az *ellenőrző gyám* a kirendelt gyám feladatainak ellátását és vagyonkezelését ellenőrizte.

A *közgyám* a község alkalmazottja volt és funkcióit hivatali feladatként látta el, mindaddig, ameddig más gyám – gyámhatósági intézkedés alapján – működését megkezdte.

Az *ideiglenes gyám*: ha valamelyik külföldi személy Magyarországon kiskorú gyermeket hagyott hátra, ezek részére a gyámhatóság ideiglenes gyámot rendelhetett ki. Kirendelése addig tartott, amíg a nevezett, vagy törvényes, illetve a természetes és törvényes gyám feladatait nem láthatta el. Lényegében ideiglenes gyám kirendeléséhez vezetett, ha a gyám akadályoztatva volt, vagy a rokonok kifogása miatt az alkalmasság vizsgálata még nem fejeződött be.

A gyámolt nem feltétlenül nevelkedett a gyám háztartásában ugyanis az anya magánál tarthatta és nevelhette a gyermekét akkor is, ha a gyámi tisztet nem ő viselte. Gyakori eset volt, hogy ha az anya újból férjhez ment, a gyermek apja látta el a gyámi tisztséget. A gyám jogainak korlátozását jelentette az anya, a nagyszülők, vagy más rokonok egyetértési joga. Ez a jog kiskorú tartásával, nevelésével az életpálya kiválasztásával volt kapcsolatos. A gyám nem volt köteles arra, hogy a gyámoltat saját vagyonából tartsa el. A gyám a gyámhatóság szoros ellenőrzése alatt állt. A kiskorú vagyonát leltár alapján vette át és a vagyonról számadással tartozott. A felelősségi szabályokról a törvény szintén részletesen rendelkezett.

1.2. A gyámságról általában a Csjt. alapján

A gyámság a családot kiegészítő, pótló jellegű jogintézmény, mely akkor jut jelentőséghez, ha a családi kapcsolatokban beálló valamely súlyos probléma folytán, a családi életbe kívülről beavatkozva, másnak kell a szülők feladatait ellátni.

Arra az esetre, ha a gyermek akár a szülők hibájából, akár nekik fel nem róhatóan szülői gondoskodás nélkül marad, a gyermek jogainak megóvása és érvényre juttatása, mint a gyermekek védelmének elvéből levezethető kötelezettség, szükségessé teszi a szülői feladatok más személyre történő „áthárítását”, illetve ennek érdekében az állami beavatkozást. Az a személy, aki a szülői gondoskodást pótolni hivatott, a gyám, a feladataira kialakult jogintézmény pedig a gyámság.

A. A gyámság rendeltetése a szülői felügyelet pótlása, helyettesítése

A gyám feladata tehát – a Csjt.-ben és a Gyermekvédelmi törvényben meghatározott kivételekkel – a szülői felügyeleti jogok gyakorlása. A Csjt. ezt úgy fogalmazza meg,

hogy „ha a törvény mást nem rendel, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók” (102. §).

A kivételek a következők:

- a gyám nem kötelezhető arra, hogy gyámoltját saját lakásába befogadja, illetve el-
tartsa, kivéve, ha a tartásra rokoni kapcsolat alapján vagy egyéb jogcímen (pl.
szerződéses kötelezettség) kötelezhető, továbbá
- gyámot nem nevezhet, ugyanakkor
- a hatósági irányítás, ellenőrzés sokkal erőteljesebb a gyámmal, mint a szülővel
szemben [103. § (1) bek.].

A gyám felelősséggel tartozik többek között azért is, hogy a gyámoltja teljesítse tanköte-
lezettségét, részt vegyen a kötelező orvosi vizsgálatokon, s ha a kiskorú neveléséből,
felügyeletéből vagy gondozásából folyó valamely köteletségét olyan súlyosan megszeg-
né, hogy ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődése veszélybe kerül, bűncse-
lekményt követ el, amiért szabadságvesztéssel büntethető [Btk. 195. § (1) bek.: kiskorú
veszélyeztetése].

B. A gyámság fajtái

a) Nevezett gyám

Akit a szülői felügyeletet gyakorló szülő közokiratban vagy végrendeletben gyámmal
megnevezett, elsősorban ő lesz gyám. A korábbi jog szerint a gyámnevezés joga csak az
apát illette meg. A Csjt. később ezt a jogot, mint a szülői felügyeleti jog egyik jogosít-
ványát, mindkét szülőre kiterjesztette. Ha a szülői felügyeletre egyaránt jogosult szülők
más-más gyámot neveztek meg, a körülmények figyelembevételével a gyámhatóság
határoz afelől, hogy a gyámságot melyik viselje. A nevezett gyámot a Csjt. 95. § (2)
bekezdése szerint mellőzni kell, ha

- a törvény értelmében gyámságot nem viselhet,
- a gyámság átvételében gátolva van,
- kirendelése a kiskorú érdekét veszélyeztetné.

A szülő a halála után született gyermeke részére is nevezhet gyámot, amely kivételt
képez azon szabály alól, hogy csak a szülői felügyeletet gyakorló szülő nevezhet gyá-
mot.⁵ Nevezett gyám nemlétében kerül kirendelésre a

b) törvényes gyám

Korábban a törvény által megállapított sorrendben, a gyámság ellátására alkalmas roko-
nok közül a gyámhatóság által kirendelt személy. Jelenleg a fogalmat a törvény nem
említi. A Csjt. nem határozza meg azoknak a rokonoknak a sorrendjét, akik közül a
gyámot ki kell jelölni, másrészt pedig a rokonok mellett, a törvényes gyámságra jogosul-
tak körét kibővíti a kiskorúval családi kapcsolatban álló más személyekkel (pl. mostoha-
szülő, nevelőszülő) is [Csjt. 96. § (1) bek.]. A gyakorlatban elsősorban tehát őket kell
kirendelni.

⁵ KATONÁNÉ PEHR ERIKA: *A családjogi törvény magyarázata*. KJK Kerszöv, Bp., 2002.

c) Rendelt gyám

A fentiek hiányában kirendelt rendelt gyám olyan, a gyámság ellátására alkalmas személy, akit rokonok és a kiskorúval más családi kapcsolatban álló személyek (hozzátartozók) hiányában a gyámhivatal kirendel. Ennek megfelelően kívülálló személyek tartoznak ide. Tekintettel arra, hogy a Csjt. az élettársi kapcsolatot nem ismeri el családi kapcsolatnak, az élettárs, mint „más alkalmas személy” jöhet csak szóba a gyámul rendelhetők körében.

Arra nézve, hogy a fentiek közül ki legyen a gyám, jogszabály nem állapít meg sorrendet. A család, a hozzátartozók, és az ítélelőképes korú gyermek véleményének meghallgatásával a gyámhivatal feladata a gyámság viselésére leginkább alkalmas személy kiválasztása.

Kötelezően rendelt gyám (törvényi szóhasználat) élve gyámul kell rendelni azt a személyt),

- akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte (nevelőszülő, gyermekotthon vezetője, más bentlakásos intézményben való elhelyezés esetén hivatásos gyám);
- akinél a bíróság (akár házassági, akár gyermek-elhelyezési perben) a gyermeket elhelyezte (az elhelyezést kérő 3. személy);
- aki a gyermeket a gyámhivatal hozzájárulásával családba fogadta (szülő által választott, a családbafogadást vállaló személy).

A gyámhivatal rendszerint minden kiskorú részére – kivéve a testvéreket – külön gyámot rendel.

A gyámhivatalnak kizárólag a per megindításával egyidejűleg van lehetősége, hogy – feltéve, hogy nem a másik szülőnél történt az elhelyezés –, azt a személyt, akinél a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte, a kiskorú gyámjául rendelje. A per megindításáig a szülő felügyeleti joga fennmarad, csupán a gondozói, nevelési joga szünetel.

d) Hivatásos gyám

a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál (továbbiakban TGYSZ) működő, egy vagy több gyermek gyámjává a közigazgatási szerv részéről erre kijelölt személy, aki legfeljebb 40 gyermek felett láthatja el a gyámi tisztséget. (Ez az intézmény némileg hasonlít a gyámtörvényben szabályozott közgyámi intézményhez (1877. évi. XX. tc. 173. §), melynek értelmében a közgyám a község alkalmazottja volt, és a közgyámi funkciót hivatali feladatként látta el.)

Hivatásos gyám az alábbi esetekben kerül kirendelésre:

- ha a gyámhivatal az átmeneti és tartós nevelésbe vett, vagy az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermeket más bentlakásos intézményben helyezte el, vagy
- ha a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja (számára ez nem kötelező), továbbá
- ha a nevelőszülő illetve gyermekotthon vezetője gyámul nem rendelhetők, a gyámhivatalnak a gyermek számára - a területi gyermekvédelmi szakszolgálat részéről erre kijelölt - hivatásos gyámot kell kirendelnie.

e) *A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja (gyermekvédelmi gyám)*

- családba fogadó szülő

- a nevelőszülő, aki a gyámi feladatok ellátására alkalmas, és vállalja e tisztséget,
- gyermekotthon - vezető, illetve
- hivatásos gyám, akit a gyámhivatal kirendelt.

Gyermekevédelmi gyámság alá tartozik tehát

- az idegen család által befogadott gyermek, továbbá akit
- átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek,
- – ideiglenes hatállyal – nevelőszülőnél vagy
- gyermekotthonban, illetve más
- bentlakásos intézményben helyeztek el, és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

A gyermekevédelmi gyámság a korábbi szabályozás szerinti intézeti gyámságból alakult ki, kissé átalakult formában. Az intézeti gyám, az állami gondozás alatt álló gyermek gyámja volt, mint az intézet vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese. Egyébként ez volt az egyetlen gyámsági forma amely a törvény erejénél fogva (*ex lege*), külön kirendelő határozat nélkül jött létre, azzal a megszorítással, hogy a gyámság feltétele az állami gondozás elrendelése volt. Az intézeti gyámságot a Csjt. 1997. évi XXXI. tv- nyel bevezetett módosítása helyezte hatályon kívül.

f) *Közös gyámról* beszélünk, amikor a gyámhivatal több kiskorú testvér részére ugyanazt a személyt rendeli ki gyámul, függetlenül attól, hogy nevezett, törvényes, vagy rendelt gyámról van-e szó. Ez az intézmény mind a korábbi szabályokban, mind pedig a Csjt. -ben [97. § (2) bek.] megtalálható.

C. A gyámrendelés feltételei

Gyámolt csak kiskorú lehet, vagyis aki a 18. életévét még nem töltötte be, illetve házasságkötés folytán korábban nem vált nagykorúvá. (Ptk. 12.§.) Az a körülmény, hogy a kiskorúnak saját kiskorú gyermeke van, nem akadályozza annak, hogy ő, illetőleg gyermeke is gyámság alatt álljon.

Gyám lehet

- minden nagykorú,
- magyar állampolgár,
- akivel szemben a törvényben meghatározott, alább felsorolt kizáró körülmények nem állnak fenn:
 - aki cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll;
 - aki a szülői felügyeletet megszüntető vagy a közügyektől eltiltó jogerős ítélet hatálya alatt áll;
 - akit a szülői felügyelet gyakorlására jogosult szülő a gyámságból közokiratban vagy végrendeletben kizárt;
 - akinek szülői felügyeleti joga azért szünetel, mert gyermekét a gyámhivatal átmeneti vagy tartós nevelésbe vette (a törvény szóhasználata itt értelemszerű, ugyanis tartós nevelés esetén a szülői felügyeleti jog megszűnik);
 - akinek a gyermekét örökbefogadhatónak nyilvánították.

Ha a szülői felügyeletet gyakorló egyik szülő azt a személyt zárja ki a gyámságból, akit a másik szülő gyámul nevezett meg, a kiskorú gyermek érdekeinek figyelembevételével a gyámhatóság dönti el, hogy melyik rendelkezés érvényesüljön.

Érvénytelen annak gyámul való kirendelése, aki az előző rendelkezések értelmében gyámságot nem viselhet, illetőleg gyámul nem lett volna kirendelhető.

A gyámság viselése korábban (2003. január 1. előtt) állampolgári kötelesség volt. Az új jogszabály módosítás ezt hatályon kívül helyezte, bár talán célszerűbb lett volna inkább konkrétan kimondani, hogy csak az rendelhető ki gyámul, aki ezt a tisztséget elvállalja (kivéve persze a hivatásos gyámokat).

Hivatásos gyám nem lehet:

- a gyámhivatal vezetője, illetve ügyintézője, továbbá
- azon személy,
 - akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte [Csjt. 91. § (2) bek],
 - akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte [Csjt. 72/A. § (1) bek],
 - aki a gyermeket a gyámhatóság hozzájárulásával családba fogadta.

2003. január 1. előtt nem volt köteles a gyámságot elvállalni, illetőleg kérelmére a gyámság alól fel kellett menteni azt, aki

- a) a hatvanadik életévét betöltötte;
- b) legalább három kiskorú gyermeknek viseli gondját;
- c) más gyermek felett gyámságot gyakorol, vagy
- d) betegség, illetőleg egyéb ok miatt a gyámság megfelelő ellátására nem lenne vagy csak nagy nehézségek árán lenne képes;
- e) nem köteles a gyámságot elvállalni a nevelőszülő – akár hagyományos, akár gyermekvédelmi gondoskodás körében legyen szó róla – ugyanis a gyermek szeretetteljes gondozása, és nevelése mellett nem mindenki vállalja a gyámsággal együtt járó kötelezettségeket.

Az e) pontban foglalt szabály jelenleg is hatályos, a korábbiakat (a)-d)) viszont hatályon kívül helyezték azon szabállyal összhangban, hogy a gyámság viselése megszűnt állampolgári kötelesség lenni.

D. Általában mely esetekben kerül valaki gyámság alá?

Az a kiskorú, aki – bármely oknál fogva – nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alatt áll. Mindkét szülő életében, ha mindkét szülő személye ismert, a gyámság alatt állásnak az is feltétele, hogy a szülői felügyeleti jog fennállása egyik szülő esetében sem legyen megállapítható.

Szülői felügyelet helyett gyámság útján való gondoskodásra ennél fogva az alábbiak szorulnak:

- akiknek szülei nem élnek;

A gyámság alá tartozás szempontjából a halállal azonos joghatályú a holtta nyilvánítás. Ha csak az egyik szülő gyakorolhatta a szülői felügyeleti jogot, akkor az ő halála folytán tartozik a gyermek gyámság alá. Amennyiben a másik szülő felügyeleti joga azért szü-
n-
e-

telt, mert a gyermek nem nála volt elhelyezve, szülői felügyeleti joga a másik szülő halálával a törvény értelmében feléled.

Ilyenkor a gyámhivatal felhívja ezt a szülőt a joga gyakorlására.

- az ismeretlen szülőktől származó gyermekek (pl. talált gyermek);
- akik szüleinek szülői felügyeleti joga szünetel;

Ennek eseteit a Csjt. 91. §-a állapítja meg:

- cselekvőképtelenség, korlátozott cselekvőképesség,;
- ismeretlen helyen tartózkodás, vagy valamely tényleges akadály miatt;
- ha a bíróság a gyermeket harmadik személynél helyezte el;
- ha a szülő hathetes életkoránál fiatalabb gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához járult hozzá;
- ha a gyermeket a gyámhivatal átmeneti nevelésbe vette;
- ha a gyámhivatal a gyermek családba fogadásához hozzájárult;
- a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal hozzátartozónál vagy más személynél, illetőleg nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyezte el és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

- akik szüleinek szülői felügyeleti jogát a bíróság jogerős ítéletével megszüntette.

(Csjt. 88. § és Pp. XVII. fejezet). Ha a gyermek érdekében a szülői felügyelet sürgős megszüntetése válik indokolttá, a bíróság ezt ideiglenes intézkedéssel is elrendelheti, melynek ugyanaz a hatálya, mint az ítéleté, tehát a szülői felügyeleti jog megszüntetését eredményezi. Az ideiglenes intézkedés fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható.

E. A gyámrendelés

A gyámrendelés – hivatalból vagy kérelemre – mindig a gyámhivatalok feladata. Ez azt jelenti, hogy a kiskorú szülői felügyelet hiányában nem kerül ipso iure gyámság alá, hanem a gyámhivatal kötelessége, hogy részére gyámról gondoskodjon. A gyám kirendelése államigazgatási aktusként, hatósági határozattal történik. Korábban itt kivétel volt az intézeti gyámság, mert itt nem volt szükség gyám rendelésére, hanem a jogszabály maga határozta meg, hogy ilyen esetben ki a gyám.

A gyámrendelés szükségességéről a gyámhivatalt értesíteni kötelesek [Csjt. 94. § (3) bekezdése]:

- a kiskorú legközelebbi rokonai,
- a bíróság,
- az anyakönyvvezető,
- a hagyatéki leltározást végző és
- az egyéb államigazgatási feladatot ellátó szervek, akiknek a hivatalos eljárásuk során tudomásukra jutott olyan eset, amely alapján valamely kiskorú részére gyámot kell rendelni.

A legközelebbi rokonok felsorolását egyetlen törvényben sem találjuk. A fogalom részben megegyezik a Ptk. 685. § b) pontjában meghatározott közeli hozzátartozói körrel.

A Gyvt. 17. § (1)–(2) bekezdései szerint a gyám kirendelését bármely más szerv vagy személy is kezdeményezheti.

Sem a Családjogi törvény, sem a 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet nem tartalmaz az értesítési kötelezettség elmulasztása esetére szankciót. A hozzátartozókat legfeljebb morálisan lehet elmarasztalni, kötelezettségük nem teljesítése esetén, illetve a kiskorú sorsa iránti közömbösségük miatt a hatóság a gyámul kirendelhető személyek köréből figyelmen kívül fogja őket hagyni.

A törvény által konkrétan megjelölt szervek számára viszont e kötelezettség elmulasztása, a mulasztó munkajogi felelősségét és – amennyiben a bejelentés elmulasztása károkozással is járt – kártérítési felelősségét vonhatja maga után.

A Csjt. -ben taxatív felsorolt hivatalos szervek mellett pedig indokolt lenne még a sort kibővíteni olyan szervezetekkel, mint rendőrség, ügyészség, közjegyző, közoktatási intézmény, gyermekjóléti szolgálat.

A gyámhivatalnak a gyámrendelés előtt a tényállást teljes körűen fel kell derítenie. A 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 128. §-ában foglaltaknak megfelelően vizsgálnia kell:

- a gyámrendelés okát. Meg kell állapítani, hogy a gyermek miért nem áll szülői felügyelet alatt, várható-e a közeli jövőben a szülői felügyelet alá kerülése. Pl. ha a gyermek szülője maga is kiskorú, de néhány napon belül betölti 18. életévét. Ilyen esetben sürgősen gyámot rendelni. Az esetleges halaszthatatlan intézkedések megtételére a Ptk. 225. §-a alapján eseti gondnokot kell kirendelni.
- Meg kell állapítani, hogy a gyermek gondozását ki látja el, alkalmas-e a feladatra, vagy a gyermek másnál történő elhelyezése iránt indokolt-e intézkedni.
- Fel kell deríteni, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülő rendelkezett-e nevezett gyámról vagy gyámságból kizárt személyről, illetőleg meg kell tudni, hogy a rokonok között van-e olyan alkalmas személy, aki gyámul rendelhető, és vállalja is a gyámi tisztséget.
- Számba kell venni a gyermek vagyonát, és meg kell állapítani, hogy az kinek a kezelésében van, nem szükséges-e annak megóvása érdekében soron kívüli intézkedést tenni (leltározás, zárlat elrendelése).
- Meg kell hallgatni a szülőt, a gondozót, a korlátozottan cselekvőképes kiskorút, az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermeket, valamint a gyámi tisztség viselésére számba jöhető személyt (személyeket). A meghallgatás útján nyert adatok tájékoztatásul szolgálnak, nem kötik a gyámhivatalt.
- Vizsgálnia kell, hogy a gyámi tisztség viselésére figyelembe vehető jelölt személyt és körülményeit tekintve alkalmas-e annak ellátására, nem állnak-e fenn vele szemben a Csjt. 99. § (2) bekezdésében megjelölt kizáró, illetve a 100. § (2) bekezdésében meghatározott mentesítő okok.

A gyámhivatal az összes körülmény gondos mérlegelésével, a kiskorú érdekeinek megszerző figyelembevételével dönti majd el, hogy kit rendel ki gyámul.

F. A gyámság ellátása

A gyám jogai és kötelességei

A teljes gyámi jogkör csaknem megegyezik a szülői felügyeleti jogokkal, így magában foglalja a gyámság alatt álló:

- gondozását,
- nevelését,
- törvényes képviselőjét és
- vagyonának kezelését.

A gyámságból önmagában azonban tartási kötelezettség nem keletkezik. Kivéve, ha a gyám egyben tartásra köteles rokon.

A gyám köteles lehetővé tenni, hogy a szülő a gyermekével kapcsolatot tartson. A „hagyományos” gyámot a gyámsággal járó jogok és köteleességek, ha a gyámhivatal másként nem rendelkezik, a kirendelő határozat kézbesítését követő naptól kezdve illetik meg, illetőleg terhelik.

Ha a törvény mást nem rendel, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és köteleességeire vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók a gyám jogaira és köteleességeire is.

G. Gyámhatósági kontroll

A gyám működésében a gyámhivatal rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll.

Működéséről, különösen a gyámsága alatt álló kiskorú ügyeiről bármikor köteles felvilágosítást adni.

A gyám a vagyonkezelésről - a gyámhivatal eltérő rendelkezése hiányában - legalább évenként köteles a gyámhivatalnak számot adni.

A gyám tiszttségének megszűnése után köteles a gyámhatóságnak működéséről jelentést, a kezelése alatt volt vagyonról pedig végszámadást előterjeszteni.

A gyám működéséért díjazást nem követelhet, a gyermek megélhetését szolgáló juttatásokat (tartásdíj, gondozási díj, árvallás stb.) azonban az ő kezéhez kell folyósítani. Amennyiben a gyermek megfelelő vagyonnal rendelkezik, a gyám igényelheti a felmerült kiadásainak, és költségeinek megtérítését.

A gyám a kárt, amelyet kötelessége megszegésével a gyámsága alatt állónak vétkesen okoz, köteles megtéríteni. A kártérítési követelés – a tiltott cselekményből eredő kártérítési követelés kivételével – egy év alatt évül el.

H. A gyámságnak és a gyám tiszttségének a megszűnése

A gyámság megszűnik, ha

- a gyámság alatt álló szülői felügyelet alá kerül, vagy
- nagykorúságát eléri, vagy
- meghal.

A gyám tiszttsége megszűnik

- a gyámság megszűnésével,
- a gyám gyámhivatal általi felmentésével vagy elmozdításával
- a gyám halálával.

Felmentés:

- ha a gyám alkalmatlan, bár felróhatóság nem írható a terhére,
- a gyám fontos okból felmentését kéri, vagy

– utólag keletkezik olyan akadály, amely miatt gyámságot nem viselhet.

Nevelőszülőt vagy gyermekotthon vezetőjét akkor is felmenti, ha

- a gyermeket máshol helyezi el,
- a gyermekotthon vezetőjének vezetői beosztása megszűnt.

Elmozdítás:

- ha a gyám jogaival visszaél,
- kötelességét elhanyagolja, vagy
- olyan cselekményt követ el, amely miatt a feladat ellátására méltatlanná válik.

Azonnali hatályú felfüggesztés:

Ha alaposan feltételezhető, hogy a gyámot tiszttségéből el kell mozdítani és a késedelem veszéllyel jár, a gyámhivatal a gyámot e tiszttségéből azonnali hatállyal felfüggeszti.

II. A gyermekvédelemről általában

Az intézeti gyámság jogintézményének bevezetésének indokait, fejlődését, szervezetét és működését úgy célszerű bemutatni, ha – legalább utalásszerűen – érintjük a gyermekvédelem egymásra épülő korszakait és az állami, vagy más intézményi gondoskodás formáit.

A gyermekvédelem és az intézeti gyámság szorosan összetartozó kategóriák. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az intézeti gyám a gyermekvédelem megvalósításának egyik formája, eszköze. Még konkrétabb meghatározás szerint az intézeti gyám a hozzárendelt gyermekvédelmi feladatok megvalósítója, végrehajtója.

A. A gyermekvédelem fogalma

Herczog Mária megállapítása szerint szélesen értelmezve a gyermekvédelem azokra a valamilyen okból veszélyeztetett gyerekekre vonatkozik, akik akár szociális, akár érzelmi, vagy más irányú deprivációjuk, testi vagy szellemi fogyatékoságuk miatt szorulanak fokozott támogatásra, igénynek kiemelt figyelmet és segítséget.⁶

A tevékenység szintjei sokszínűek, a fenti tárgyi értelmezésbe bele kell érteni a megelőző gyermekvédelmi tevékenységet, a gondozást és az utógondozást is.

Domszky András ezzel összefüggésben – az 1994. évben publikált dolgozatában⁷ – kifejtette, hogy a gyermekvédelem fogalmának meghatározása széles határok között mozog. Attól tette függővé a szerző – a fogalom meghatározások kontúrját és lehetőségeit –, hogy milyen feladatokat kívántak a gyermekvédelem fogalomkörébe utalni.

Ezen kijelentés bizonyítására idézzük a szerzőt: „Nem problémamentes annak a megállapítása, hogy mit soroljunk a gyermekvédelemhez, és mit nem.” Mi is úgy látjuk, ha minden tényezőt ide értenénk, amiben a társadalomnak a gyerekekhez, a gyermekkorhoz való gyakorlati viszonya kifejeződik, ez absztrakcióhoz vezetne. Egyetértünk a

⁶ HERCZOG MÁRIA: *A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata*. Pont Kiadó, Bp., 1994. 5. p.

⁷ A dolgozat a gyermekvédelmi törvény előkészítésének, reformjának időszakában készült.

szerzővel, ha minden tényezőt figyelembe vennénk, a munka soha nem érne véget, partatlanságával megoldhatatlanná tenné a feladatot.

A másik végponthoz kapcsolható fogalom, mely szerint: „Létezik olyan felfogás is, hogy gyermekvédelem nincs, hiszen az adott gyermek problémái strukturálják a vele kapcsolatos feladatokat. A kérdésnek ez a »fenomenológiai« megközelítése szép liberális gondolat, ám a társadalmi gyakorlat más.”⁸

Előbbre jutunk a fogalom meghatározásában, ha a gyermekvédelmet általános és speciális részre osztjuk fel.

Az általános gyermekvédelem minden kiskorú gyermekre vonatkozó szociálpolitikai tevékenységet és jogi szabályozást foglalta magába (így pl. a csecsemővédelem, az óvodai és iskolai gyermekvédelem stb.).

A speciális gyermekvédelemhez tartoztak azok a tevékenységek, amelyek a veszélyeztetett kiskorúak családjukból való kiemeléséhez, ideiglenes vagy tartós elhelyezéséhez kapcsolódtak.

B. A gyermekvédelem fejlődési korszakairól – vázlatosan

A gyermekvédelem hazai fejlődését Filő Erika és Katonáné Pehr Erika szerzőpáros három korszakra osztotta fel.⁹

A gyermekvédelem *első korszakát* úgy értelmezhetjük, hogy a társadalom gondoskodott a valamilyen szinten veszélyeztetett gyermekről. A védelmet elsősorban a rokonok és a jótékonyági szervezetek biztosították, ezek hiányában már a közösség feladatát képezte a gyermekek védelme.

Az özvegyek és a vagyonos árvák védelmét szolgálta az első írásos szabály, amelyet Szent István királyunk bocsátott ki. Első könyvének nyolcadik fejezetében az alábbiak találhatók: „Patres enim idcirco sunt patres, et nutrant filios”, azaz, ha az atya már nem él, úgy az özvegy nő kötelességévé tette gyermekei gondozását.

A középkorban az atyai hatalom alatt nem álló – a családi nevelést nélkülöző – gyermekek számára egyházi menhelyek, árvaházak létesültek. A vagyonos árvákról való gondoskodás a gyámság elsődlegesen a királyt, áttételesen a főispánt, a jobbágy árvák tekintetében pedig a földesurat illette meg.

Magyarországon a XVIII. század – bizonyos megközelítésben – az árvaházak alapításának százada volt, amelyek elsősorban egyházi és társadalmi szervezetek kebelén belül jöttek létre.

A gyermekvédelem *második korszakát* az állami gyermekvédelem megjelenése jellemezte. Ennek állomásai az alábbi jogszabályokban lelhetők fel:

- A Gyt. a gyámság jogintézményét igen részletesen, komplex módon és időt állóan szabályozta. Az állam a nevelőszülői gondozási formát, a menhelyi rendszert építette ki, amelynek alap gondolata az ún. telepek létesítésén alapuló családi nevelés volt.
- Az 1886. évi XXII. tc. „a községi törvény” szabályozta a „kis” településeken élő ellátandó gyermekekről való gondoskodás feladatait.

⁸ DOMSZKY ANDRÁS: *A magyar gyermekvédelem történetének rövid jellegrajza*. Pont Kiadó, Bp., 1994. 283. p.

⁹ FILŐ ERIKA – KATONÁNÉ PEHR ERIKA: *Gyermekevédelem, gyámügy*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 1998. 160. p.

- Az 1898. évi XXI. tc. vállalt állami felelősséget a 7 éven aluli, talált és hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek költségeinek viselésében.
- Az 1901. évi VIII. tc., a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról szóló 1901. évi XXI. tc., valamint a végrehajtásáról szóló 1/1903. BM rendelet hatályba lépése jelentette. A törvény gyermekmenhelyek (lelencházak) felállítását rendelte el, majd kiterjesztette a gondoskodást a talált és elhagyottnak nyilvánított gyermekek 15 éves koráig.

A Széll Kálmán-féle törvények az elhagyott gyermekek állami védelmét szabályozták. Ebben az időszakban új szervezetek jöttek létre. Az Országos Gyermekvédő Liga 1906-ban alakult meg a társadalmi erők összehangolása céljából, az Országos Gyermekvédelmi Központot 1912-ben kezdték szervezni.¹⁰

A Tanácskormány (1919) a gyermekvédelmet teljes egészben állami ügynek nyilvánította. Közismert szabály volt, ami eltörölte a „törvénytelen gyermek” fogalmat.

A gyermekek anyagi, vagy erkölcsi elhagyatottságának végleges megállapítása a gyámhatóság hatáskörébe tartozott.

A Tanácsköztársaság bukása után a nevelőszülői gondozási forma újrafelfedezésével találkozunk, amelynek alap gondolata, a korábbiakhoz hasonlóan, a menhelyekre épülő családi nevelés volt. A jogalkotó a gyermekek családban való nevelését támogatta és csak speciális feltételek, azaz veszélyeztetésük esetén lehetett a gyermeket a családjukból kiemelni.

A második világháborút követően a gyermekvédelem figyelme az elárvult, otthontalanná vált, elszegényedett családok gyermekei felé fordult. Az egyházak és társadalmi szervek gyermekmentő tevékenysége nyomon követhető volt, később – az állami intézmények kialakításával – ez háttérbe szorult.

A szocialista társadalom építésének első éveiben a nevelőszülői családi nevelési formát erős bírálatokkal illették. Domszky András szerint „A nevelőszülői nevelés elszorvasztásának oka a kollektív nevelésbe vetett hit volt, mert úgy tűnt, hogy a hagyományos családi nevelés konzerválja azokat a „kispolgári értékeket”, amelyek nem sajátjai a „szocialista embertípusnak”.¹¹

Szükségesnek tartjuk megemlíteni azokat az intézkedéseket is, amelyek pozitív kicsempesítés voltak.

Weiss Emília tanulmányában érintette, hogy „számos nyugati ország jogát megelőzve már évekkel a Családjogi törvényt megelőzve, 1946-ban törvény született Magyarországon a házasságon kívül született gyermek jogi diszkriminációjának megszüntetéséről.” (1946. évi XXIX. tv.).¹²

Előremutató volt továbbá ebben az időszakban két intézmény – Nemzeti Segély és az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács – kifejtett tevékenysége. A Nemzeti Segély akció alapján szervezték a külföldi segélyszervezetek küldeményeinek szétosztását, a csecsemők tejjelutalását, a betegek gyógyszerhez jutását. Bölcsődéket, napközi otthonokat, gyermeknépkonyhákat, gyermekkórházakat állítottak fel, melynek kezdeményezője és szervezője az Országos Gyermek és Ifjúságvédelmi Tanács volt. A Nemzeti Segély

¹⁰ DOMSZKY ANDRÁS: i. m. 272. p.

¹¹ Uo.

¹² WEISS EMÍLIA: Változások a magyar családjogban, különös tekintettel a gyermek jogairól szóló 1989. évi New York-i ENSZ egyezményre. *Közjegyzők Közlönye*, 1998. 9. sz. 2. p.

szervezet megszüntetésére 1948-ban kerül sor, amikor beolvadt a Magyar Vöröskereszt szervezetébe.

Az 50-es évek elején egy igen téves, káros és hibás nézet vált uralkodóvá, és pedig az, hogy a szocialista társadalom építése során hosszabb távon a gyermekvédelemre nem lesz szükség. Hirdették, hogy néhány év múlva megszűnik a bűnözés, az alkoholizmus, a prostitúció és a gyermekeket veszélyeztető munkanélküliség. A gyermekvédelmet kiváltó okok „hiánya” miatt a prevenció szintjére korlátozódott volna a gyermekvédelem.

A kedvezőtlen tendenciákat a Csjt. hatálybalépése jelentősen enyhítette.

A Csjt. hatálybalépését követően az állami gondozás időtartamát kiterjesztették a gyermekek 18 éves koráig. Az atyai hatalmat felváltotta a szülői felügyelet és a veszélyeztetettség meghatározása pótolta a korábbi elhagyatottság kategóriát.

Az 1974. évi első Csjt. novella emelte be az állami gyermekvédelem alapvető intézkedéseit keretjogszabály jelleggel.

Az 1986. évi Csjt. novella szabályozta a kiskorúakra vonatkozó állami gondoskodás szabályait.

Megállapíthatjuk, hogy az állami gondoskodás egyes elemei fokozatosan épültek be a Csjt-be.

A 80-as évek végétől erősödött a családgondozás, a szélesebb értelemben vett gyermekvédelem került előtérbe.

Ezt követően beszélhetünk a gyermekvédelem *harmadik korszakáról*, ami feltételezi az önkéntes ellátásokra épülő gyermekvédelmi rendszert, ami mindenesetben megelőzi a speciális hatósági beavatkozást.¹³

A megelőző és speciális gyermekvédelem gyámhatósági hatáskörbe tartozott, melyhez szorosan illeszkedett a gyámság intézménye.

III. Intézeti gyámság

1. Az intézeti gyámság bevezetése és szabályozásának állomásai

Az intézeti gyámság gondolata először 1933-ban merült fel. A jogalkotó vitára bocsátotta az ún. gyámi törvény tervezetét, amelyben rendelkezni kívánt az intézeti gyámságról.

A tervezet 48. §-a kimondta, hogy „javító-nevelő és egyéb gyermekvédelmi intézmény gondviselése alatt kiskorúak fölött a gyámság a gyermekvédelmi jogszabályok szerint erre hivatott szervet, vagy más alkalmazottját illeti.” – Ez a gondolat a tervezet szintjén megrekedett, mivel ekkor a jogintézmény szabályozására nem került sor.

Az intézeti gyámságot az egyes személyi és családi jogi rendezések tárgyában született 10.470/1945.(MK 198.) ME számú rendelet – kihirdetve 1945. november 6-án – vezette be. (A továbbiakban: R.)

Az intézeti gyámság magyarázatát Berzsenyi Ödön tanulmányában – a Gyt. módosításával összefüggésben – a gyámrendelés különös esetei között mutatta be. „Az állami, valamint a kormányhatóságilag láttamozott szervezeti szabályzat alapján működő gyermekvédő intézetre nézve a belügyminiszter akként rendelkezhetik, hogy az intézet gondviselése alatt álló gyermek felett a gyámhatóságot az intézet szervezeti szabályzatában meghatározott szerv gyakorolja (intézeti gyámság). Ha a gyermekvédő intézet nem a

¹³ FILÓ ERIKA – KATONÁNÉ PEHR ERIKA: i. m. 163. p.

belügyminiszter felügyelete alá tartozik, a belügyminiszter a felügyeletre illetékes miniszterrel egyetértve jár el.”¹⁴

Az intézeti gyámságot az erre hivatott szerv hatósági kirendelő határozat nélkül a törvény alapján vette át és látta el mindaddig, amíg a gyámhatóság másként nem intézkedett. Ez a szabályozás a korábbi gyámrendeléshez képest teljesen új elemet jelentett.

Intézeti gyámság alá került gyermek szülője a szülői hatalmat, gyámja a gyámi tiszte nem gyakorolhatta.

Az általános szabály mellett a kivétel is szabályozást nyert, ugyanis a gyámhatóság a gyermek érdekében történő hivatkozással az intézeti gyámot – bizonyos ügyekre nézve – tiszte alól felmenthette és a gyermeket szülői hatalom, vagy gyámság alá helyezhette.

Az intézeti gyámság bevezetésekor a Gyt. volt hatályban.

A gyámsághoz kapcsolódó feladatokat bizonyos eltérésekkel az intézeti gyámságra is alkalmazni kellett. Az R. nem tartalmazta az intézeti gyám gondozással, neveléssel, törvényes képviseléssel, illetve vagyonkezeléssel összefüggő feladatait. Rendelkezett viszont arról, hogy az eseti gondnok kirendelésével az intézeti gyám a vagyonkezeléshez kapcsolódó feladatok alól mentesült. Olyan nyilatkozatot nyilvánvalóan nem tehetett az intézeti gyám, amely kizárólag a szülőhöz kapcsolódott jogosítvány volt.

Az R. az intézeti gyámság bevezetése mellett az anya jogállását kívánta erősíteni. Megszüntette ugyanis az atyai hatalmat és helyette a szülői hatalom intézményét vezette be. Lényegében megadta mindkét szülőnek a gyermek személye feletti hatalom gyakorlását, viszont továbbra is az apának biztosította az elsőbbséget.¹⁵

A 165.550/1948. BM rendelet (a továbbiakban: BM rendelet) (MK 156.) – kihirdetve 1948. július 13-án –, amely az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó kiskorúak intézeti gyámságáról szólt, tartalmazott – a korábbiakhoz képest – részletesebb szabályozást. Meghatározta a gyámság kezdetét és nevesítette a gyám személyét.

Az állami gyermekmenhely kötelékébe tartozó kiskorú felett a gyámságot a tényleges gondozásba vétel napjától kezdődő hatállyal a gondozást teljesítő állami gyermekmenhely igazgató-főorvosa vagy ennek igazgatási ügyekben eljáró helyettese gyakorolta. Mint intézeti gyám a hatóság kirendelő határozata nélkül a törvény alapján vette át és látta el a gyámi teendőket mindaddig, amíg a gyámhatóság másként nem intézkedett. Lényegében a BM rendelet átvette a korábbi szabályozást, amely szerint a kiskorú szülője a szülői hatalmat, gyámja a gyámi tiszte nem gyakorolhatta.¹⁶ A szabályozásban új elem volt, hogy a gyámhatóság a gyermekmenhelybe beutalt kiskorú esetében a szülő, illetőleg a gyámot erről értesítette, és szükség esetén elszámoltatta. Az intézeti gyámság fennállása esetén a gyámolt vagyonkezelését eseti gondnok látta el.

A BM rendelet szabályozta az intézeti gyámság megszűnésének eseteit.

Az intézeti gyámság megszűnt, ha a kiskorú meghalt vagy nagykorúvá vált. Az intézeti gyámság megszűnéséhez vezetett az is, ha a kiskorú állami gyermekmenhelyi gondozása az igazgató-főorvos, vagy a gyámhatóság rendelkezése folytán ténylegesen megszűnt.

A rendeleti szabályozás szerint az intézeti gyámságot az intézmény igazgató főorvosa vagy helyettese látta el.

¹⁴ BERZSENYI ÖDÖN: *Korszerűsített gyámtörvény*. Irodaszolgálat Kft. Bp., 1947. 60. p.

¹⁵ SOMFAINÉ FILÓ ERIKA: *A házasság felbontását követő szülői felügyelet és az intézeti gyámság*. Pécs, 1984. A dokumentum az Országgyűlés Könyvtárában kandidátusi értekezés megjelöléssel 496.618. leltári számon található (a továbbiakban: *Értekezés*) 5. p.

¹⁶ 165.550/1948. BM rendelet I. § (3) bek.

Az intézeti gyámot, azaz az igazgató főorvost, megillette a gondozás megszüntetésének joga. Lényegében a hatósági intézkedési jogosultsága ebben a tekintetben megegyezett a gyámhatóságával.¹⁷

Az intézeti gyámot ugyanazok a jogok illették meg, és ugyanazok a kötelezettségek terhelték, mint a gyámhatóság által rendelt gyámot. Az intézeti gyámság ellátásáért járó jutalom, vagy végjutalom az állami gyermekmenhelyet illette, amelyet a gondozott kiskorú gyermek javára, jóléti célokra kellett fordítani.

Az intézeti gyám feladata azzal bővült, hogy köteles volt előmozdítani a gyámolt örökbefogadását.¹⁸

Az állami gyermekvédelemre vonatkozó egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában alkotott 12.050/1948. Korm. számú rendelet (MK 272.) – kihirdetve 1948. december 11. –, amely az állami gyermekvédelemre vonatkozó egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában született, az intézeti gyámságra vonatkozó szabályozást nem érintette. Az állami gyermekvédő intézetek főbb feladatait szabályozta és kimondta, hogy állami gyermekmenhelyek a jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve az „állami gyermekvédő intézet” elnevezést viselik.¹⁹

Ezzel összefüggésben a Csjt. akkori szabályozás szerint eltörölte az Alkotmánynak megfelelően az „elhagyott gyermek” fogalmát és helyette az „állami gondozásról” beszélt.²⁰ Ezt az elnevezést az 1986. évi IV. törvénnyel történt módosítás megszüntette.

A Csjt. szabályozta a kiskorú nevelésére, törvényes képviselőtére, vagyonkezelésére vonatkozó szabályokat. A neveléssel összefüggésben Bölcskei János a rászorultakról való gondoskodást elemző tanulmányában kifejtette: „Családjogi törvényünkben lapozva észlelhetjük, hogy a neveléssel összefüggésben a törvényalkotó nem mondható túlságosan beszédesnek. Nem terjeszkedik túl a megalkotásakor általános és az ifjúságot megnyerni kívánó politikai szílamokon, mint pl. „a gyermek hajlama, testi és értelmi képessége” [Csjt. 78. § (1) bek.], amely három utóbbi szempontot a gyermek életpályára készülésével összefüggésben rögzítik.

Álláspontunk szerint a Csjt. tartalmaz egy differenciált, részletes szabályozást a hagyományos értelemben vett gyermekvédelemről. Ez nem jelenti a gyermek rászorultságának teljes körű megfogalmazását. A szerző úgy értelmezte, hogy a rászorultság nevesítve ugyan nem szerepelt a Csjt.-ben, de az beleértendő az akkor hatályos szabályozásba.²¹

A 10/1952. BM számú utasítása – kihirdetve 1953. január 6. BK rendkívüli szám – gyámhatósági eljárás szabályozása tárgyában született (a továbbiakban: BM utasítás) tartalmazta az intézeti gyámság vonatkozásában a Csjt.-vel összhangban a további részletszabályokat.

Kiskorúak állami gondozásba vételére vonatkozó szabályokat az utasítás VII. fejezetében szabályozta a belügyminiszter. Meghatározta annak célját: „A Magyar Népköztársaság állami gondozásba vétel útján biztosítja azoknak a kiskorúaknak a tartását, nevelését, testi és szellemi fejlődését, akiknek szülei ismeretlenek, nem élnek, vagy akiknek

¹⁷ Uo. 2. § (1) bek. c) pontja alapján.

¹⁸ Uo. 5. §.

¹⁹ 12.050/1948. Korm. sz. rendelet 1. § Ez az elnevezés az 1963. évben Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet-re változott, amelyet a 1997. évi XXXI. törvény helyezett hatályon kívül.

²⁰ 1952. évi IV. tv. eredeti 99. §.

²¹ BÖLCSKEI JÁNOS: A rászorultakról való gondoskodás a Családjogi Törvény és a Polgári Törvénykönyv rendelkezései tükrében. *Magyar Jog*, 1999. 3. sz. 162. p.

tartásáról és neveléséről a szülők és más hozzátartozók nem tudnak megfelelően gondoskodni.”²² Az állami gondozásba vételre anyagi, erkölcsi vagy egészségügyi okból volt helye.

Az állami gondozásba vett kiskorú intézeti gyámság alatt állt, tehát a szülői felügyeleti jog szünetelt, és más gyámi tisztség, pedig megszűnt.²³

Változott az a szabály, hogy intézeti gyám csak igazgató főorvos lehetett. A tisztséget – a módosítást követően – a gyermekotthon vezetője, vagy igazgatási ügyekben eljáró helyettese is elláthatta. Ennek alapján nem kellett feltétlenül orvosi képesítéssel rendelkeznie a gyermekotthon vezetőjének. Változatlanul érvényben volt, hogy az intézeti gyámot ugyanazon kötelezettségek terhelték, és ugyanazon jogok illették meg, mint a gyámhatóság által kirendelt gyámot. Az intézeti gyámot a gyámhatóság nem menthette fel és nem mozdíthatta el, működése ellen észrevételt az intézetet fenntartó tanács végrehajtó bizottságához lehetett benyújtani.

A BM utasítás 15. fejezete a gyám és gondnok vagyongazdálkodásra vonatkozó szabályokat tartalmazta.

Amennyiben a kiskorú vagyonnal rendelkezett, hivatkozva a Csjt. 104. §-ára a gyámhatóság vagyongazdálkodásra, eseti gondnokot rendelt ki.

Ha az állami gondozásba vétellel a kiskorú gyermek gyámság alá került, és vagyonnal rendelkezett, annak kezelésére a gyámhatóság köteles volt eseti gondnokot rendelni. Ennek értelmében az intézeti gyám a vagyongazdálkodástól mentesült.²⁴

A gyámhatóságok eljárására és ezen belül a gyámságra vonatkozó szabályozást is érintette az 1957. évi IV. törvény. (a továbbiakban: Áe.) hatálybalépése.

A gyámhatóságok eljárására vonatkozó általános szabályokat az Áe., míg a speciális eljárási szabályokat a 955-84/1954. OM – (TK 78). – (a továbbiakban: Gyut.), valamint a 14/1955. OM számú utasítás – (OK. 3.) – tartalmazta. Elsődleges volt az Áe., és az attól eltérő speciális szabályokat a hivatkozott utasítások tartalmazták. A korábbiakhoz hasonlóan az intézeti gyám a gyermekotthon vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt, külön kirendelésükre nem volt szükség. Az intézeti gyámot a továbbiakban is megillették mindazok a jogok, amellyel a kirendelt gyámok (a továbbiakban a rendelt gyámok) rendelkeztek. A rendelt gyámot a gyámhatóság felmenthette vagy elmozdíthatta, az intézeti gyámot azonban nem.

A korábbi szabályozással egyezően az intézeti gyám a törvény értelmében gyakorolta feladatát, intézkedését a gyámhatóság nem változtathatta meg. A gyámhatóságnak változatlanul lehetőségként biztosítva volt az észrevételezés, a végrehajtó bizottsághoz történő fordulás joga. Az intézeti gyám működésével összefüggésben észrevételeit, problémáit a fenntartó tanács végrehajtó bizottságához címezve, a művelődésügyi osztály útján jelezhetette (status idem).²⁵

A Gyut. alapján is a vagyongazdálkodó eseti gondnok látta el a gyámolt vagyonának kezelését.

A gyámügyi eljárási kézikönyv szerzői az intézeti gyámok működését aggályosnak tekintették:

„Az intézeti gyámnak több száz gyermekről kell gondoskodnia, s azok közül többnek is lehet vagyona. Egyik vagyon a közelben, másik 50–60 km távolságban is lehetett. Az

²² 10/1952. BM sz. utasítás Belügyi Közlöny rendkívüli szám 35. §.

²³ Uo. 40. §.

²⁴ 51/1954. (VIII.6.) MT számú rendelet 3. § (2) bek.

²⁵ Lat. orv.: változatlan állapot; ugyanaz az állapot.

intézeti gyám ezeknek a vagyonoknak a kezelésére – minthogy túlzott megterhelést jelent számára – képtelen.”²⁶

Álláspontunk szerint – és ezt az előbbi idézett gondolat is megerősíti – már 1959-ben előtérbe került az intézeti gyámok túlterheltségének, a hozzájuk rendelt feladatok végrehajthatóságának problematikája.

Az intézeti gyám a kiskorúak nevelését, gondozását volt hivatott az intézet keretében biztosítani az apparátusának közreműködésével. A gyámhatóságnak ezt a tevékenységét kellett támogatnia.

A jogalkotó az utasításban (Gyut.) a gyámsági ügyekre vonatkozó szabályozást az 5. fejezetben, míg az intézeti gyámra vonatkozó szabályozást a 7. fejezetben az állami gondozásba vétel szabályai között helyezte el.

Az intézeti gyámság „másságát” a jogalkotó ezzel a formai elemmel is kifejezésre kívánta juttatni. A Gyut. lényegében a korábbi szabályozást vette át és felsorolta az intézeti gyám feladatait.²⁷ Szintén megerősítést nyert az a korábbi szabály, amely szerint a gyámhatóság az intézeti gyámság alapján a kiskorú örökbefogadását köteles volt előmozdítani.²⁸ Ezzel az intézetben történő nevelés helyett – örökbefogadás útján – a kiskorú családban történő nevelését kívánta a szabályozás elősegíteni.

Az 51/1954. (VIII. 6.) MT számú rendelet rendelkezett a kiskorú gyermekek tartásának és nevelésének biztosításáról, valamint az állami gondozásba vétel feltételeiről. Nem változott a korábbi szabályozás, mivel az állami gondozásba vétellel a kiskorú gyermek intézeti gyámság alá került, esetleges vagyonának kezelésére a gyámhatóság köteles volt eseti gondnokot rendelni.²⁹

A Gyut. rendelkezései – némi módosításokkal – mintegy 14 évig voltak hatályban, végrehajtásának egyes kérdéseiről a 14/1955. (OK 3.) OM számú utasítás rendelkezett.

Állami gondozásba vételre anyagi, erkölcsi, továbbá egészségügyi okból kerülhetett sor.

Anyagi okból – eltérően a korábbi a 10/1952. BM számú utasítás rendelkezéseitől – csak munkaképtelen, továbbá ismeretlen szülők gyermekeit, valamint árvákat lehetett gondozásba venni.

Meg kellett szüntetni azt a helytelen gyakorlatot, hogy anyagi okból vették állami gondozásba azokat a gyermekeket is, akiknek szülei iszákosság, csavargás, munkakerülés vagy más erkölcsi ok miatt nem tudtak vagy nem is akartak róluk gondoskodni. Ily módon azzal, hogy a gyámhatóság költségtérítés nélkül levette vállukról a gyermek eltartásának terhet, a valóságban megkönnyítette a szülők helytelen életmódjának további folytatását.³⁰

Állami gondozásba a fenti rendelkezések alapján valójában erkölcsi és egészségügyi okból kerülhetett sor.³¹

A 6/1969. (VIII. 30.) MM számú rendelet helyezte hatályon kívül a Gyut. rendelkezéseit. E rendelet a gyámhatósági eljárásról szólt és sok vonatkozásban a korábbiaknál

²⁶ SZILÁGYI LÁSZLÓ – BALOGH MIKLÓS – JÁSZVÁRI IRÉN: *A gyámügyi eljárás kézikönyve*. Művelődési Minisztérium, Bp., 1959. 97. p.

²⁷ 955-84/1954. OM rendelet 41. §.

²⁸ Uo. 58. § (1) bek.

²⁹ 51/1954. (VIII. 6.) MT számú rendelet 3. § (2) bek., vö. Csjt. 99. §.

³⁰ 14/1955. OM utasítás 3/a pont és vö. Gyut. 37. § (1)–(4) bek.

³¹ A jogalkotó az anyagi okból történő állami gondozásba vétel korlátozását vezette be és elemeiben megtalálhatók a hatályos jogi szabályozás alapelv szerű követelménye, amely szerint gyermeket családjából anyagi okból kiemelni nem lehet.

részletesebb eljárási szabályokat tartalmazott. Az intézeti gyámot az évi jelentéstételi kötelezettség nem terhelte.³² A szabályozás nem változott abban a tekintetben, hogy működése során felmerült kiadásainak megtérítését a gyám a kiskorútól nem igényelhetette. A gyámhatóság az intézeti gyámot a kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette, ebben az esetben a törvényes képviselő joga az intézeti gyámot csak addig illette meg, amíg a vagyon kezelésére eseti gondnokot nem rendelt ki. Erre kiskorú állami gondozása miatt volt szükség.³³ Évtizedeken keresztül viszont nem változott az a szabály, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot nem menthette fel és nem mozdíthatta el. Az intézeti gyám intézkedésével kapcsolatos észrevételeit a gyámhatóság a – korábbi szabályozáshoz hasonlóan – a fenntartó tanács végrehajtó bizottságánál terjeszthette elő.

Kiskorúak állami gondozásba vételének engedélyezését a korábbiaktól eltérő feltételek alapján tette lehetővé a jogalkotó.

A gyámhatóság kiskorút állami gondozásba vette, akinek

„a) testi, értelmi, vagy erkölcsi fejlődését, helyes irányú nevelését családi vagy egyéb körülményei közvetlenül akadályozzák, vagy akinek gyógykezelését elhanyagolják;

b) szülei ismeretlenek, nem élnek, vagy munkaképtelenek és a kiskorú tartásáról sem ők, sem a tartásra kötelezett hozzátartozók gondoskodni nem tudnak, illetőleg akinek a szülei munkaviszonyban állnak ugyan, de szociális helyzetük ezt indokolja; (Ez lényegében a korábbi anyagi okra vonatkozó szabályozásnak felel meg, bár nincs nevesítve.)

c) egészségét környezete közvetlenül veszélyezteti.”³⁴

A b) pontban eszközölt meghatározás lényegében a korábbi anyagi okra vonatkozó szabályozás feltételét jelenti, bár nincs nevesítve.

Kiskorú vagyonkezelésére vonatkozó szabályok – pénz és értéktárgy kezeléséhez, a számadások előterjesztéséhez kapcsolódó feladatok – intézeti gyámság esetében a vagyonkezelő eseti gondnokra vonatkoztak.

Az állami gondozás – intézeti gyámság – előszobájának tekintették kiskorú ideiglenes hatályú beutalását.

A 20/1969. (V. 13.) számú Kormányrendelet rendelkezett – az állami gondozásba vétellel összhangban – a kiskorú gyermekek családjukból történő azonnali kiemelés formájáról, azaz ideiglenes hatályú beutalásáról. Ennek feltétele volt a kiskorú súlyos veszélyeztetése és az a körülmény, hogy ennek elhárítására másfajta gyermekvédelmi eszköz alkalmazásával nem volt lehetőség.

Az ideiglenes hatályú beutalás nem vonta maga után a gyám kirendelését. Ezen intézkedés – a szülői felügyelethez kapcsolódó jogosítványok közül átmenetileg – a kiskorú gondozását, nevelését érintette.

Az ideiglenes hatályú beutalást általában a kiskorú állami gondozásba vételének elrendelése követte. Ebben az esetben már belépett az intézeti gyámság. Az ideiglenes hatályú beutalás során – 1969–1986-ig terjedő időszakban – a gyermekeket a 20/1969. (V. 13.) Korm. sz. rendelet alapján csak a legközelebbi gyermek és ifjúságvédő intézetbe – három éves kor alatti gyermeket csecsemőotthonba – lehetett beutalni.³⁵ A beutalt, illetve állami gondozott gyermek elhelyezése kizárólag az intézeti gyám feladatát képezte. A gyámhatóságok csak a gyermekek beutalásáról rendelkeztek, kiskorúak elhelyezését illetően nem voltak alternatívák, arról különben is az intézeti gyám gondoskodott. Az

³² 6/1969. (VIII. 30.) MM rendelet 41. § (1)–(2) bekezdése.

³³ Uo. 47. § d) pont.

³⁴ 6/1969. (VIII. 30.) ME sz. rendelet 84. § (1) bek.

³⁵ 20/1969. (V. 13.) Korm. sz. rendelet 4. § (1) bek.

intézményes gyermekvédelmi hálózaton kívüli más helyre gyermeket elhelyezni, beutalni nem lehetett.

Egyéltérünk Purda Zsuzsanna értékelésével, a gyermekek mintegy fele úgy került állami gondozásba, hogy előzőleg a gyermeket ideiglenes hatállyal beutalták.³⁶

Kiskorúak intézetbe történő beszállításának gyakorlata körülményes volt. A szülők gyakran nem tettek eleget az ideiglenes hatályú beutaló határozat rendelkezésének, azaz gyermeküket nem szállították be a megjelölt intézménybe. Ha rendőri intézkedés alapján, a szülők lakóhelyéről történt a beutalt beszállítása, gyakran inzultusokra, kényszerintézkedések alkalmazására került sor. A „kényszerbeszállítások” kedvezőtlen hatással voltak a szülő–gyám, szülő–gyermek kapcsolatára is, ezért gyakori volt az oktatási és egészségügyi intézményekből történő bevitel. A szülők – ebben az esetben – csak akkor szereztek tudomást a gyermek elhelyezéséről, amikor kézhez vették a beutaló határozatot. Nyilvánvaló, ha az állami gondozásba vétel elrendelését az ideiglenes hatályú beutalást követően rendelték el, a gyermeket nem a szülői lakókörnyezetből kellett beszállítani.

A gyámhatóságok az ideiglenes hatályú beutalást favorizálták és sokszor szükségtelenül is alkalmazták. Helytelenfűjük azt a gyakorlatot, amikor családon belül, akár rokonoknál is, el lehetett volna helyezni a veszélyeztetett kiskorút, mégis intézetbe került.

Az ideiglenes hatályú beutalás – elnevezéséből eredően is – rövid távú, átmeneti jellegű intézkedést jelentett. Gondot okozott egy-egy konkrét ügyben, hogy az ügyben való bizonyítás és döntés elhúzódása miatt a kiskorúak szülői felügyeleti jogához kapcsolódó jogosítványai sérülhettek. Elsősorban a törvényes képviselőhez és a vagyonkezeléshez kapcsolódó jogosítványok csorbulására gondolunk, amelyek – egy súlyosan veszélyeztetett környezetben – igenis sérülhettek, a szülői intézkedés elmulasztása vagy akár a szülő törvénysértő magatartása miatt.

Az intézeti gyám csak akkor kezdhette meg működését, ha az állami gondozásba vételt a gyámhatóság elrendelte.

2. Mennyiben érintette az intézeti gyám feladatait a gyámhatóságok eljárására és ügyvitelére vonatkozó további szabályozás?

A 107/1970. (M. K. 4.) MM számú utasítás (a továbbiakban: Gyűsz.) a gyámhatóságok ügyviteli szabályait tartalmazta. Az állami gondozott kiskorúak pénzkezelésével kapcsolatban az intézeti gyám kiskorú részére folyósított összeget 24 órán belül – az intézet székhelye szerinti OTP fióknál – köteles volt a kiskorú nevére, gyámhatósági fenntartásos takarékbetét-könyvben elhelyezni.³⁷ Az állami gondozott kiskorú vagyoni ügyében illetékes gyámhatóság a takarékbetétből készpénz felvételét csak kivételesen indokolt esetben engedélyezhette. Az intézeti gyám az árvaellátás kezeléséről nem adott számadást, ha az árvaellátás 30 %-át teljes összegében fenntartásos betétkönyvben helyezte el. A gyámhatóság az intézeti gyámot is elszámoltatta. Az intézeti gyám elszámoltatására a gyám számadására vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

³⁶ PURDA ZSUZSANNA: A kétéves gyermekvédelmi törvény tapasztalatai az átmeneti nevelésbe vételi eljárás tükrében. *COMITATUS*, 1999. december, 52. p.

³⁷ 107/1970. évi MM számú utasítás 25. §-ának (3) bek.

Az 1974. évi I. törvénnyel módosított Csjt.³⁸ vezette be a családba fogadás intézményét és a 7/1974. (VI. 27.) IM sz. rendelet (Vhr.) szabályozta részletezően a jogintézmény működését.³⁹

Az 1/1974. (VI. 27.) OM számú rendelet (a továbbiakban: Gyer.) –összhangban az előbbi szabályozással – a gyámolt családban történő nevelését kívánta elősegíteni. Ez nem tekinthető állami nevelésnek, mivel a gyermek (bár gyámhatósági hozzájárulással), határozattal kerülhetett családgondozójához, ahonnan a szülő akár vissza is vihette vérszerinti családjába, saját döntése alapján. Ehhez már nem kellett gyámhatósági engedély. A Gyer. lehetővé tette a családba fogadó szülő gyámként történő kirendelését.⁴⁰

A családban történő elhelyezési forma bővítette a gondoskodás formáit. Ugyanakkor az intézeti gyámságra és az intézeti gyámok jogállására vonatkozó szabályozás változatlanul tovább élt. Megerősítést nyert az a korábbi szabály, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot a kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette, de nem mozgathatta el.⁴¹

Az intézeti gyámot ugyanazok a kötelezettségek terhelték és ugyanazok a jogok illeték meg, mint a gyámhatóság által rendelt gyámot. Jelentéstételi kötelezettség nem terhelt, felmerült kiadásainak megtérítését a kiskorútól nem igényelhette.

A szabályozás új elemét jelentette, hogy az intézeti gyám törvényes képviseleti jogkörében hozott intézkedéseinek megváltoztatására – az elhelyezés kivételével – az állami gondozott kiskorú ügyében intézkedésre illetékes I. fokú gyámhatóság volt feljogosítva.⁴²

A hivatkozott rendelet – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – az állami gondozási ügyek keretében szabályozta az intézeti gyám egyes jogait, illetve kötelezettségeit. Ennek alapján az állami gondozásba vételt elrendelő határozat rendelkező részének tartalmaznia kellett az intézeti gyámot megillető jogosítványokat, a GYIVI-ben történő beutalás tényét, a kiskorú beszállítására vonatkozó rendelkezést, a gondozási díjra való kötelezést, az intézeti gyámság kezdetét, ezzel összefüggésben a szülői felügyelet szünetelésére való utalást.⁴³

A gyámhatóság az állami gondozásba vétel elrendelésével egyidejűleg javasolhatta a GYIVI igazgatójának – mint intézeti gyámnak – a kiskorú különleges nevelőintézetbe történő elhelyezését.

Részben új elem volt, hogy a gyámhatóság az eseti gondnoki teendők ellátására az alkalmas szülőt is kirendelhette, ha az állami gondozott kiskorú vagyonának kezelése alól az intézeti gyámot felmentette.

A rendelet részletesen szabályozta az intézeti gyámság alatt álló kiskorú örökbefogadásához kapcsolódó intézeti gyámi feladatokat.⁴⁴

A 120/1974. (MK. 24.) OM számú utasítás (a továbbiakban: OM utasítás) módosította a Gyüsz-t, azaz a korábbi gyámhatóság ügyviteli szabályzatot. Ez érintette az intézeti elhelyezésben részesülő, illetve állami gondozott kiskorúak árvaellátásának kezelésére vonatkozó szabályokat. Az intézeti gyám felkérhette az árvaellátást folyósító szervet, hogy az árvaellátásnak az állami gondozott kiskorút megillető hányadát rend-

³⁸ 1952. évi IV. tv. 91. § (d) bek.

³⁹ 7/1974. (VI. 27.) IM rendelet 22. §, 35. §.

⁴⁰ 1/0974. (VI. 27.) OM számú rendelet 26. § (4) bek.

⁴¹ Uo. 42. § (2) bek.

⁴² 1/1974. (IV. 24.) OM sz. rendelet 42. § (3) bek.

⁴³ Uo. 105. § (1) bek.

⁴⁴ Uo. 205–218. §-ok.

szereken, közvetlenül utalja át a kiskorúnak az intézeti gyám által megnevezett OTP fióknál lévő gyámhatósági fenntartásos takarékbetétkönyvébe.⁴⁵ Az intézeti gyám az árvaellátás kezeléséről nem adott számadást, ha az árvaellátás 30 %-át fenntartásos betétkönyvben helyezte el.⁴⁶

3. Mit tartalmazott a gyermek- és ifjúságvédő intézet rendtartása?

A 115/1978. (MK 11.) OM számú utasítása rendelkezett a gyermek- és ifjúságvédő intézetek rendtartására vonatkozó szabályokról. A rendtartás kibocsátására a felhatalmazást az 1031/1974. (VI. 22.) M.t.h. számú határozat 3. b) pontja tartalmazta. A rendtartás 12 fejezetet és függelékét tartalmazott. A második fejezetben rendelkezett a miniszter az intézeti gyám jogairól, kötelezettségeiről, gondozásáról, neveléséről, törvényes képviselőről és vagyonának kezeléséről. A szabályozás alapján a gondozás és nevelés a kiskorúnak az intézetből történő kiadása napjáig, a törvényes képviselő és a vagyonkezelés pedig az állami gondozást megszüntető gyámhatósági határozat jogerőre emelkedésének napjáig tartott.

Az intézeti gyám joga és kötelezettsége volt a kiskorú gondozásának és helyes irányú nevelésének biztosítása. Az elhelyezést követően a gondozó intézményekben szükség szerint segítenie – a nevelőszülőknél felügyelnie – kellett a kiskorúak gondozását, nevelését. A rendtartásban találunk több szabályt, ami nem nélkülözte az ideológiai tartalmú megközelítést. „A gondozás és nevelés folyamatában arra törekszik, hogy a gyermek egészséges, művelt, erkölcsös, a szocializmus eszméjéhez hű, hazáját, népét szerető, a szocializmus építésében hasznos munkával közreműködő, sokoldalú, harmonikus személyiségű, az egyéni és társadalmi érdek összhangját szem előtt tartó emberré váljék.”⁴⁷

Az intézeti gyám a gyermek helyzetét éves terv alapján kísérte figyelemmel. Saját hatáskörben döntési jogkörrel rendelkezett, a feladatkörét meghaladóan javaslatot tehetett, intézkedést kezdeményezhetett a művelődésügyi osztálynál, a gondozó intézmény felettes szervénél vagy a gyámhatóságnál.

Az intézeti gyám törvényes képviselői jogkörében képviselte a kiskorút személyi és vagyoni ügyeiben.

Az intézeti gyámság alatt álló kiskorú kapcsolattartása – akkori szóhasználat szerint – láthatása a szülő joga és egyben kötelezettsége volt. A gyámhatóság az állami gondozásba vétel, vagy intézeti elhelyezést elrendelő határozatában szabályozta az érintkezés formáit. Jogában állt a szülői érintkezés jogát megvonni vagy korlátozni. A láthatás az intézeti gyám által megállapított rendszabályokhoz igazodott, ehhez kellett alkalmazkodni a láthatásra jogosult szülőnek, vagy más hozzátartozónak. A kapcsolattartás formája volt – a személyes találkozás mellett – a levelezés, a telefonon történő érdeklődés, ajándék és csomagküldés.

Az intézeti gyámmal illetve meg a kimenő vagy szabadság engedélyezése. Az intézeti gyám a szabadság megtagadásáról értesítette a gyámhatóságot és természetesen a hozzátartozókat is.

Filó Erika kandidátusi értekezésében kifejtette a nevelőotthonban, továbbá pedagógiai felügyelet biztosító más intézményben elhelyezett gyermek szabadságra távozásá-

⁴⁵ Uo. 25. § (7) bek..

⁴⁶ Uo. 26. § (3) bek..

⁴⁷ *Rendtartás*. Oktatási Minisztérium. Kecskemét, Petőfi Nyomda. 1978. 20. p.

nak engedélyezési feltételeit. Az intézet igazgatója mérlegelt minden esetben és engedélyezte a szabadságra történő eltávozást. Ha azt megtagadta, a szülő kérelmére – a gyámhatóság javaslatának figyelembevételével – a vitában az intézeti gyám döntött. Ha az intézeti gyám is megtagadta a gyermek szabadságra bocsátását, a láthatás kérdésében végül a gyámhatóság döntött.⁴⁸

Ebben az időszakban az intézeti gyámság alatt lévő, és intézeti elhelyezett kiskorúak ugyanabban a gyermekotthonban kerültek elhelyezésre.

Az intézeti gyám a kiskorú örökbefadásával kapcsolatban is konkrét jogosítványokkal rendelkezett. Nyilvántartotta a szülők lemondása alapján az örökbefogadható kiskorúakat. Szervezte és előkészítette az intézeti gyámság alatt lévő kiskorúak örökbefogadását. Az intézeti gyám helyezte el – általában féléves időtartamra – az örökbefogadásra alkalmas családoknál, mint nevelőszülőknél a gyermeket. Az intézeti gyámnak különös figyelmet kellett fordítania az állam által elhagyottakra, továbbá azokra, akik nevelésére családi környezetük „véltetően” véglegesen alkalmatlan volt. Esztükben helyzetük végleges rendezésére kellett megoldást találnia.

Módosította továbbiakban a korábbi szabályozást a 13/1983. (XII. 28.) MM számú rendelet, amely a megszűnő járási hivatalok egyes gyámügyi feladatainak, hatáskörének és hatósági jogkörének telepítéséről akként rendelkezett, hogy az, aki a szülőtől a kiskorú vagyonának kezelését átvette – az átvételtől számított 30 napon belül – a szülők számadása ellen a gyámhatósághoz kifogást terjeszthetett elő.⁴⁹ Abban az esetben, ha az állami gondozott árva vagyonának kezelésére a gyámhatóság eseti gondnokot rendelt, az árvaellátás felvételével és kezelésével is megbízhatta. A jogalkotó ezzel a rendelkezéssel az intézeti gyámok árvaellátással kapcsolatos feladatait csökkentette.

4. Hogyan alakult a speciális gyermekvédelem és a gyámság a Csjt. az. 1986. évi IV. törvény alapján eszközölt módosításokra figyelemmel?

A Csjt. az 1986. évi módosítása fordulatot hozott a gyermekvédelem jelentőségének jogi és társadalmi elismerésében. Az 1986. évi IV. törvény alapján a szülői felügyelethez kapcsolódóan rendelkezett a jogalkotó a szülői gondviselésről és a gondozásról, nevelésről.

A továbbiakban a jogalkotó szintén a Csjt.-ben rendelkezett – az addig alsóbb szintű jogszabályokban foglalt – gyermekvédelmi szabályokról, a kiskorúakról való állami gondoskodás címszó alatt. A jogintézmények elnevezése is változott.

Az állami gondoskodás két részből állt, a védő-óvó intézkedésekből és kiskorúak családjukból történt kiemelésükből. Az utóbbiak érintették a szülő felügyeleti jogát és értelem szerint gyám rendelését tették szükségessé.

A védő-óvó intézkedések célja az volt, hogy a gyermek megtartható maradjon családjában. Ez az intézkedés nem vezetett a kiskorú gyámságához.

Az ideiglenes hatályú intézetbe utalás nem maradt kizárólagos, lehetőség volt a kiskorút ideiglenesen a külön lévő másik szülőnél, vagy más személynél is elhelyezni.

Az 1/1986. (XI. 26.) számú MT rendelet biztosította kiskorú ideiglenes elhelyezésének előbb említett elemeit, amennyiben súlyos veszélyeztetettség fennállt.⁵⁰

⁴⁸ SOMFAINÉ FILÓ ERIKA: *Értekezés*, 116. p.

⁴⁹ 13/1983. (XII. 28.) MM sz. rendelet 12. § (3) bek.

⁵⁰ 51/1986. (XI. 26.) MT számú rendelet 10. §.

A családból történő tartós kiemelés érinthette a szülői felügyeleti jogot. Intézeti elhelyezésre akkor került sor, ha a szülő tartósan olyan élethelyzetbe került, hogy nem tudott gondoskodni a gyermekéről (pl. szegénység, elszegényedés). Ebben az esetben a szülő kérte a gyermek elhelyezését, de szülői jogai minden vonatkozásban sértetlenek maradtak.

A gyermeki jogokkal összefüggésben Kiss Éva kifejtette, hogy a gyermeknek joga van arra, hogy szülei neveljék. A szerző hivatkozik a New York-i Egyezmény 9. cikkére, ami összhangban van azzal a alapelvszerű követelménnyel, hogy gyermeket szüleitől azok akarata ellenére ne válasszák el, kivéve, ha a gyermek mindenekfelett álló érdekében ez szükséges. A bírói felülvizsgálat lehetőségét az Egyezmény mindenesetre kikötötte.

A kiskorúakról való állami gondoskodásról szóló – a már általunk korábban is hivatkozott – 51/1986. (XI. 26.) MT rendelet sorrendiséget határoz meg az állami gondoskodás menetében. A cél az volt, hogy a kiskorú családi környezetében maradjon. „Az intézeti nevelésre csak akkor kerül sor, ha a kiskorú fejlődését környezete veszélyezteti. A törvényes garanciát jelentő bírói utat már akkor megnyitotta a jogszabály azzal, hogy a bíróság által felülvizsgálható államigazgatási határozatok közé iktatta a kiskorú intézeti nevelésbe vételét elrendelő és a nevelés megszüntetése iránti kérelmet elutasító határozatot. A bíróság az államigazgatási szerv (a gyámhatóság) határozatát megváltoztathatja.”⁵¹

A fentiekkel összhangot teremtett az a szabály, hogy ha a szülőnek a felróható magatartása miatt kell gyermekét családjából kiemelni, felügyeleti jogát a gyámhatóság korlátozhatta (pl. ez megnyilvánulhatott abban is, hogy meghatározhatták a gyermekével való kapcsolattartás formáit.) Hiányossága volt a szabályozásnak, hogy a jogalkotó a súlyos veszélyhelyzet fogalmát ekkor nem határozta meg.

Az állami nevelésbe vétel volt a legszigorúbb forma, amikor a szülő életvitele, magatartása súlyosan veszélyeztető okot eredményezett gyermeke vonatkozásában. A bíróság ilyen esetben megszüntette a szülő felügyeleti jogát. Ez a fajta döntés minden esetben gyámrendeléshez vezetett.

A családjukból kiemelt gyermekek intézetbe (GYIVI) kerültek.

Intézeti gyámság alá tartozott az a kiskorú, akit állami nevelésbe vettek, továbbá azt, akit intézetbe beutaltak és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt pert kezdeményeztek. Nem változott az a korábbi szabály, hogy ilyen esetekben a gyám a gyermek és ifjúságvédő intézet vezetője vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt. Az intézeti gyámság alá tartozhatott az intézeti nevelésbe vett kiskorú is, akinek gyámja lehetett annak az intézetnek a vezetője is, ahol elhelyezték. Ebben az esetben az intézeti gyám azokat a szülői felügyeleti jogokat gyakorolta, amelyeknek a szünetelését a gyámhatóság elrendelte.⁵²

Ismert, hogy a gyermekvédő intézetek a fővárosban és a megyeszékhelyen épültek ki. A beutalt kiskorúakat először az ún. átmeneti otthonban helyezték el ideiglenes hatályú beutalás alapján. Ez az elhelyezés maximum 60 napig tartott. Ezt követően helyezték el a gyermeket „véglegesen” – a vélhetően legalkalmasabb – gondozási helyre.

Nem volt kellően átgondolt döntés a családba fogadás intézményének megszüntetése. Állításunkat az a tény bizonyítja, hogy egy évtized után a családba fogadás újból vissza-

⁵¹ Kiss Éva: A gyermekek jogairól szóló Egyezmény és a magyar jogrend. *Magyar Jog*, 1991. december 712. p.

⁵² 1986. évi IV. tv. 36. § (1) bek.

került a gyermekvédelmi rendszerbe. A jogintézményt a jogalkalmazók nagyon szívesen alkalmazták a gyermekek családban történő nevelésének elősegítése céljából.

Szintén 1986-tól alkalmazták az első hivatásos nevelőszülőket, akik ugyan még nem voltak szakképzettek, de már főfoglalkozásban tevékenykedtek és nevelték a náluk elhelyezett kiskorúakat.

A 12/1987. (VI. 29.) MM számú rendelet a gyámhatóságok feladataira és eljárására vonatkozó szabályokat pontosította, egyszerűsítette.

Szabályozta kiskorú intézeti elhelyezésével összefüggésben az intézet igazgatójának feladatait. „A kiskorú elhelyezésének módját – a törvényes képviselő javaslatának figyelembevételével – a gyermek- és ifjúságvédő intézet igazgatója határozza meg, s erről – a beviteltől számított 15 napon belül – értesíti a törvényes képviselőt és a gyámhatóságot. Az intézetben elhelyezett kiskorú szülője a gyermekével való érintkezés során a nevelő intézmény rendjét köteles betartani.”⁵³

Kiskorú intézeti nevelésbe vételével összefüggésben a rendelet előírta, hogy a gyámhatósági határozat rendelkező részében – a határozat alakja és tartalma (12. §) – kötelező feltételeken túl meg kellett jelölni kiskorú intézetbe történő bevitelének idejét és módját, továbbá vele és szülőjével történő kapcsolattartásra vonatkozó előírásokat.

Kiskorú állami nevelésbe vétele esetén a gyermek és ifjúságvédő intézetbe történő beviteléről a gyámhatóság és a törvényes képviselő mellett az intézet is gondoskodhatott.

A vagyongazdálkodásra és a számadásra vonatkozóan a vagyongazdálkodó eseti gondnok tekintetében szabályozta a feladatokat a jogalkotó.

Az 1990. évi XV. törvény pontosította azt, hogy kik tartoznak intézeti gyámság alá.⁵⁴

Intézeti gyámság alá tartozott az a kiskorú, akit intézeti nevelésbe, vagy állami nevelésbe vettek, továbbá, akit ideiglenes hatállyal intézetbe utaltak és a szülője ellen, a szülői felügyelet megszüntetése iránt, pert kezdeményeztek. Ilyen esetben – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – a gyám a gyermek és ifjúságvédő intézet vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt.

5. Az intézeti gyámság tartalmi elemei

Az intézeti gyámság tartalmi elemeit a vonatkozó jogszabályokban foglaltak alapján már érintettük.

Ezen túlmenően szükségesnek tartjuk az intézeti gyám gondozáshoz, neveléshez, vagyongazdálkodáshoz és törvényes képviselőhöz kapcsolódó feladatainak szintézisét is eszközölni.

a) Gondozás, nevelés

A gyám gondozással, neveléssel kapcsolatos jogát és kötelezettségét a Csjt. első helyen említette. Ez a tény rámutatott a feladat fontosságára, hiszen az intézeti gyám azon kötelessége volt, amely a gyermek személyét legközvetlenebbül érintette. Az intézeti gyám feladata valamennyi állami gondozott tekintetében fennállt. A korábbiakban már érintettük, hogy a szülői felügyeletüket gyakorló szülők jogaira és kötelezettségeire vonatkozó

⁵³ 12/1987. (VI. 29.) ME sz. rendelet 41. § (2)–(3) bek.

⁵⁴ 1952. évi IV. tv. akkori hatályos szöveg 98. §.

rendelkezők megfelelően irányadók voltak a gyám, intézeti gyám jogaira és kötelességeire is. Ennek értelmében az intézeti gyám kötelességének tartalmát, valamint célját a Csjt. szülői felügyeletről szóló rendelkezései határozták meg.

A gyermek gondozásának tartalma magában foglalta tartását, testi és értelmi fejlődésének elősegítését.

A gondozás célja az volt, hogy a gyámolt egészséges, művelt emberré váljon. A cél változó kategória. A jogintézmény bevezetését követően a cél akként volt megjelölve, hogy a gyámolt legyen egészséges, művelt, erkölcsös, a szocializmus eszméjéhez hű, hazáját, népét szerető, a szocializmus segítségével hasznos munkával közreműködő ember legyen. A célok – a vonatkozó jogszabályok módosítása alapján – letisztultak, a korábbi ideológiai megközelítés fokozatosan eltűnt.

Az intézeti gyám gondozási funkcióját nem közvetlenül látta el, mivel nem élt a gyámolttal egy közösségben. Funkciója ténylegesen a gondozásba vételhez kapcsolódott, és a gondozás, a nevelés feltételeinek biztosításában nyilvánult meg.

Az intézeti gyám feladata a gondozás, a nevelés felügyeletéből állt. Elsődleges feladatát képezte, hogy kijelölje a kiskorú személyiségének megfelelő – csecsemőotthoni, nevelőotthoni, nevelőszülői, diákotthoni – elhelyezését.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a tulajdonképpeni gondozás, nevelés majdnem kizárólag az ezt biztosító intézményekre, nevelőszülőkre hárult.

b) Vagyonkezelés

Alapelvi szintű követelmény volt, hogy – a gyámolt vagyonának kezelésénél – az intézeti gyám kiskorú érdekében járjon el. Esetenként nem tartozott számot adni a gyámhatóságnak, közhivatali állásánál viszont elszámolásra volt kötelezhető. Gyámoltja vagyonát úgy volt köteles kezelni, mint saját vagyonát, tehát olyan gondossággal tartozott eljárni gyámoltja ügyében, mint saját ügyében. A gyámhatóság az intézeti gyám vagyonkezelésére utasítást adhatott. A gyámoltak jelentős része nem rendelkezett ingatlan, vagy jelentős ingó vagyonnal. Azon gyámoltak vonatkozásában viszont, akik ház vagy lakástulajdonnal rendelkeztek, azokat bérbeadás útján kellett hasznosítani. Ugyanez vonatkozott a mezőgazdasági ingatlanokra is. Ismeretes, hogy az intézeti gyámság bevezetésével megszűnt a gyámpénztárak működése. A gyámoltak készpénzeit az illetékes OTP fióknál kamatozó, tartós gyámhatósági betétben kellett elhelyezni. A személyi tulajdon szokásos tárgyi körébe nem tartozó ékszereket, ezüst, arany, platina tárgyakat, drágaköveket a Magyar Nemzeti Banknál letétként, muzeális emléket a múzeumban kellett elhelyezni.

Az intézeti gyámot a gyámhatóság kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette. Ebben az esetben vagyonkezelő eseti gondnok járt el és az intézeti gyám képviseleti joga csak addig terjedt, amíg a vagyonkezelő nem volt kirendelve.

A gyermekvédő intézetekben külön „profi” vagyonkezelők végezték, az intézeti gyám nevében, a gyámoltak vagyonának kezelését.

A vagyonkezelő évente rendes és a gyámhatóság felhívására eseti számadást készített. A gyámolt, ha nagykorúvá vált végszámadás alapján jutott hozzá vagyontárgyaihoz.

c) Törvényes képviselet

Az intézeti gyám a kiskorút képviselhetette peres és peren kívüli ügyekben, minden hatóság és hivatal előtt. A törvényes képviselet körében az intézeti gyámot megillették mind-

azok a jogosítványok – néhány kivétellel –, amelyek a szülőt megillették. Így például nem illette meg az intézeti gyámot a gyámnevezés joga, nyilvánvaló, hogy saját maga helyett nem nevezhetett más gyámot.

Az intézeti gyám – a szülőhöz hasonlóan – köteles volt a jognyilatkozatok tekintetében a gyámhatóság jóváhagyását kérni.

Így a gyámolt nevében tett jognyilatkozatok érvényességéhez jóváhagyásra volt szükség. Arra vonatkozóan, hogy melyek voltak ezek a jognyilatkozatok, a mindenkor hatályban lévő rendelkezések adtak feleletet.

Általában az alábbi jognyilatkozatok érvényességéhez volt szükség gyámhatósági jóváhagyásra:

- a kiskorú tartása;
- a kiskorút örökösödési jogviszony alapján megillető jogra, vagy kötelelességre;
- a kiskorú által kötött öröklési szerződésre;
- az ingatlan elidegenítésére, megterhelésére, vagy szerzésére (az utóbbi vonatkozásában a szabályozás később módosult);
- értékhatárhoz kapcsolódó egyéb jogügyletekre (az értékhatár kezdetben tízezer forintot jelentett, később ez emelkedett);
- köz célra történő felajánlásra, mezőgazdasági termelés célját szolgáló örökölt föld, és a hozzá tartozó föld visszautasítására;
- kiskorú részére ígért, vagy adott ajándék visszautasítására, illetve visszaadására;
- a gyermek végleges külföldre távozása esetén.

Ellenérték nélküli kötelezettségvállalás, jogról ellenérték nélküli lemondás – a gyámhatóság jóváhagyásával – sem volt érvényes.

6. Az intézeti gyámság jogintézményének megszüntetését előidéző ok

Az intézeti gyámság jogintézménye ötvenkét évet élt, és – a vonatkozó többször módosított szabályokat – az 1997. évi XXXI. sz. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) helyezte hatályon kívül. (A jogalkotó az intézmény lebontására, az átalakulásra két évet biztosított.)

A felmérések szerint Magyarországon 1997-ben a lakosság mintegy 24 %-a (2.438.569 fő) volt 18 évnél fiatalabb. A gyermekek 8,6 %-ának (20.955 fő) nevelését az állam biztosította, közülük 12.811 fő gyermekvédelmi intézményben, 7725 fő pedig nevelőszülőknél élt.⁵⁵

Az állami gondoskodásban élő gyermekek nevelése elsődlegesen bentlakásos gyermekvédelmi intézményekben, továbbá nevelőszülőknél történt.

A nevelőotthonokban elhelyezett gyermekek több mint fele száz férőhelynél nagyobb intézményben élt. A nevelőotthonok korábbi kastélyokból, kúriákból vagy munkásszállókból lettek kialakítva, nem voltak alkalmasak a korszerű nevelés, gondozás biztosítására. A gyermekek kétharmada számára nem állt rendelkezésre családi otthonhoz közelítő önálló lakóter. Filó Erika megállapítása szerint „az intézeti gyámság fokozatos átalakítása a gyermekvédelem megújulásának egyik kulcskérdése”.⁵⁶

A nevelőszülők nem voltak kellően felkészítve az egyre nagyobb arányban bekerülő serdülőkorú, többnyire sérült, nehezen kezelhető gyermekek fogadására. Nem volt

⁵⁵ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének (OBH 550/1998.) jelentése.

⁵⁶ FILÓ ERIKA: *A családjog kézikönyve* II. HVG. ORAC, Bp., 1998. 636. p.

megoldott folyamatos szakmai segítségük, és nem volt megnyugtatóan szabályozva anyagi elismerésük. Minden megyében és a fővárosban az önkormányzatok gyermek és ifjúságvédő intézetet működtettek. Az intézeti gyámok nem tudtak a családból kiemelt gyermekek valódi gondozói, nevelői, vagyonának kezelői és törvényes képviselői lenni. „Gyermekek ezrei nőttek fel úgy, hogy gyámjukkal soha nem beszéltek, vele nem találkoztak.”⁵⁷

Az intézeti gyámok hivatásszerűen a „mamut” nagyságrendű gyermekvédő intézetekben több száz kiskorú felett viseltek gyámságot. A fővárosban ez mintegy 3500 fő kiskorú gyámságát jelentette. A kirendelt gyámtól az intézeti gyámot – egyebek között – az is megkülönböztette, hogy hivatalánál, beosztásánál fogva volt gyámja állami gondozott kiskorúaknak.

Az előzőekben bemutatott jogi szabályozás alapján változatlanul érvényben volt az a rendelkezés, hogy az intézeti gyám a törvény értelmében – külön kirendelő határozat nélkül – az állami gondozásba vételt elrendelő határozat jogerőre emelkedésével vált a kiskorú törvényes képviselőjévé.

Az intézeti gyámság csak állami gondozásba vétellel létesült. Egyéb nevelőotthoni, diákotthoni elhelyezés, és az ezzel együtt járó gondoskodás nyilvánvalóan nem szüneteltette a szülői felügyeleti jogot, és nem eredményezett intézeti gyámságot. Az intézeti gyámi tisztet annak a gyermekvédő intézetnek az igazgatója, illetve igazgatási ügyekben eljáró helyettese látta el, amelyeknek a kötelékébe az állami gondozásba vett gyermek tartozott.⁵⁸ Tekintettel arra, hogy az intézeti gyám a gyámságot a törvény értelmében vette át, az hivatali kötelezettsége volt, nem vonatkoztak rá a mentesülésre vonatkozó rendelkezések.

A gyámság alá tartozó kiskorú részére – az intézeti gyámság esetét kivéve – a gyámhatóság hivatalból és soron kívül rendelt gyámot.

Intézeti gyámság alá az a kiskorú tartozott, akit a gyámhatóság intézeti vagy állami nevelésbe vett, ideiglenes hatállyal intézetbe beutalt és a szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt pert indított.⁵⁹

Intézeti gyámságot létesített, ha a gyámhatóság a szülői felügyelet körébe tartozó egyes jogosítványok gyakorlásának szünetelését rendelte el. „Ilyenkor gyámként annak az intézetnek a vezetője is kirendelhető volt, ahol a kiskorút elhelyezték.”⁶⁰

A Csjt. osztott gyámságról csak akkor beszélt, ha hivatásos nevelőszülőnél lévő gyermek tekintetében – egyes gyámjogok gyakorlásával – a hivatásos nevelőszülőt jogosította fel a gyámhatóság.⁶¹

Az intézeti gyámot ugyanazok a kötelezettségek terhelték, és ugyanazok a jogok illették meg, mint a kirendelt gyámot. A lényeges különbség az volt, hogy az intézeti gyámot jelentési kötelezettség nem terhelte. Egységes volt a szabályozás – a jogintézmény bevezetésétől kezdve – abban a tekintetben is, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot nem menthette fel, nem mozdíthatta el. Az intézeti gyám a gyámolt vagyonát úgy volt köteles kezelni, mint a sajátját. Ez azt jelentette, hogy olyan gondossággal volt

⁵⁷ FILÓ ERIKA – KATONÁNE PEHR ERIKA: i. m. 204. p.

⁵⁸ CSIZMADIA JUDIT: *A gyámügyi igazgatás kézikönyve*. Novorg Kft. Bp., 1994. 164. p.

⁵⁹ 1990. évi XV. tv.-vel módosított Csjt. 98. § (1) bek.

⁶⁰ MÁTENÉ ÁGOSTON ÁGNES – NAGY JOLÁN: *Gyámügyi ügyintézők kézikönyve*. BM. Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp., 1989. 338. p.

⁶¹ 1952. évi IV. tv. 98. § (2) bek.

köteles eljárni gyámoltja ügyében, mint a sajátjában. A gyámhatóság az intézeti gyám vagyonekezelésére utasítást adhatott.

A gondozási-nevelési tevékenységet az intézeti gyámok áttételesen gyakorolták, mivel az állami gondozásba kerülő gyermekek általában kevés ideig tartózkodtak az intézet átmeneti otthonában. Az intézeti gyám elsődlegesen a kiskorú elhelyezésével foglalkozott. Ez – jóindulatú megközelítésünkkel is – csak részét képezte a gondozásnak, nevelésnek. Az intézeti gyám a törvényes képviselőt személyesen szinte alig gyakorolta, nevében más személyek, beosztott munkatársak jártak el meghatalmazással vagy anélkül. Ez vonatkozott a vagyonekezelői jogának gyakorlásához kapcsolódó feladatokra is.

Az intézeti gyám képtelen volt a jogalkotó akaratának megfelelni, azaz jogszabályból adódó feladatait közvetlenül ellátni. Intézményvezetői feladatai mellett valamennyi - intézményébe utalt - állami gondozott kiskorú gyámságát kellett volna ellátnia. Sérült a közvetlenség elve, hiszen gyámoltjával való kontaktusa is igen esetleges volt. Az intézeti gyám az általa ellenőrzött és figyelemmel kísért szervezet által való gyámkodásra volt utalva, hiszen feladatai végrehajtásában a támaszt a gyermek- és ifjúságvédelem szervezetétől kapta. Ennek értelmében a gyermekvédő intézetek az állami gondoskodás alapján a gyermekek nevelését, gondozását irányító központi intézménnyé váltak.

A korábbi álláspontot erősíti egy Békés megyei felmérés alapján készített tanulmány is: „A nevelőotthonban elhelyezett gyermekek gyámja a GYIVI igazgatója volt, gyám gyámolttal való kapcsolata szinte csak papíron létezett. A gyám, a gyermek számára leginkább azt a személyt jelentette, akitől tartani kellett, ha rosszat tett, vagy rosszul viselkedett.”⁶²

Összeférhetetlenséghez vezetett az intézeti gyám – mint GYIVI igazgatója – számára az a körülmény, ha a beutalt egy-egy kiskorú gyámoltja esetében ellenérdeket kiváltó helyzet keletkezett. Amennyiben a gyermekvédő intézetben állami gondozás alatt álló kiskorú gyámolt bűncselekményt követett el, és ugyancsak állami gondozott kiskorú gyámolt volt a sértett, a büntetőeljárásban egyszerre volt „a feljelentő” és „védő” az intézeti gyám. A gyámhatóságok – ilyen összeférhetlenségi problémák esetében – a gyakorlatban azt a megoldást alkalmazták, hogy a problémás gyermeket más gyermekvédő intézetbe helyezték el, hiszen helyzete tarthatatlanná vált. Ezzel az intézkedéssel szintén az állandóság elve sérült, gyakori volt az intézetváltás az állami gondozott kiskorúak vonatkozásában.

Az intézeti gyám nem tudott megfelelni a korszerű gyermekvédelem által támasztott követelményeknek. Az 1990-es évek elején elemi erővel tört fel a gyermekvédelem koncepcionálisan is új szabályozásának igénye. Nyilvánvaló volt, hogy a tervezett szabályozás az intézeti gyámság lebontásával, megszüntetésével volt megvalósítható.

7. Az állampolgári jogok biztosa és helyettese ajánlásai

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és helyettese vizsgálataiban és ajánlásaiban szintén (a továbbiakban: OBH) a gyermekvédelem újraszabályozását kezdeményezte.

A teljesség igénye nélkül néhány ajánlásra utalunk.

⁶² BALOGHNÉ GÁBOR KATALIN: *A gyermek állandósága biztosításának lehetséges formái*. Család és Szociális Minisztérium, Bp., 2001. 64. p.

Az OBH 2255/1996. számú ajánlásában javasolta a gyámságra vonatkozó szabályok revízióját. Ez a javaslat érintette a Csjt. szabályait, és iránymutatásul szolgált az 1997. évi XXXI. számú törvény (a továbbiakban: Gyvt.) kodifikálására vonatkozóan is.

Az OBH 3912/1996., valamint az 5423/1996. számú ajánlások a gyermek- és ifjúságvédő intézetek működésével összefüggő hiányosságok kiküszöbölésére vonatkoztak. Javasolták a gyermekek, szülők, valamint a nevelőszülők jogainak és kötelezettségeinek meghatározását, valamint a gyermekvédelmi szakszolgáltatás várható elemeinek szabályozását.

Kezdeményezték speciális gyermekotthonok létrehozását és feladatainak meghatározását.

Az OBH 254/1999. számú ajánlás az ideiglenes gyermekelhelyezésre és gyámrendelésre vonatkozó jogszabályok módosítására tett javaslatot. A gyámul kirendelhető személlyel közös háztartásban élők körülményeinek kötelező vizsgálatát kezdeményezte. A büntetett előéletre vonatkozó adatok értékelését szorgalmazta. Bűncselekmény elkövetése – amennyiben közös háztartásban éltek – kizárta a gyámrendelést a házastársa vonatkozásában.

Az OBH 400/1999. számú ajánlás a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő külföldi kiskorú jogainak érvényesülése tárgyában fogalmazott meg javaslatokat. A gyámhatóságoknál a külföldi vagy hontalan kiskorú ügyeinek intézése vonatkozóan, jelentős határidő túllépéssel történt. Ennek magyarázata a rájuk vonatkozó szabályok nem kellő ismerete, a külföldi megkeresések nehézsége. A gyámhivatalok gyakran nem kezdeményezték a gyámság átadását, és nem kutatták fel a kiskorúak ismeretlen szüleit. Az ajánlásban a külföldi állampolgárságú, ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek számtartó nyilvántartását, Budapest főváros V. kerületi gyámhivatal kiemelt illetékességgel történő felruházását szorgalmazták.

Az OBH 548/1999. és 649/1999. számú ajánlások a nevelőszülői jogviszony szabályozásának törvényszintre emelését fogalmazták meg.

Az OBH ajánlásokban foglaltakat a jogalkotó figyelembe vette.

8. Az intézményi rendszer átalakításának időszakára – 1997–1999-re – jellemző megállapítások

A Gyvt. hatálybalépését megelőzően intézeti nevelésbe vagy állami nevelésbe vett gyermekek további ellátásának indokoltságát – a hatálybalépését követő két éven belül – felül kellett vizsgálni. Amennyiben a gyámság fenntartása indokolt volt – az intézeti gyámságot megszüntetve –, gyámot vagy hivatásos gyámot kellett kirendelni.⁶³

A gyámhivatalok a gyermekek intézeti nevelését megszüntették, és egyidejűleg elrendelték átmeneti nevelésbe vételüket. A gyermekek gondozási helyét nevelőszülőnél jelölték ki. Az intézeti gyámság megszűnésével a gyámhivatal a gyermekek számára gyámot és hivatásos gyámot rendelt, és a volt intézeti gyámot kötelezte végszámadás benyújtására. Amikor a gyámhivatal a gyermekek intézeti nevelésbe vételét megszüntette, és azok nem kerülhettek vissza eredeti családjukba, átmeneti nevelésbe vételüket rendelte el. Ezekben az esetekben a kiskorúak gondozási helye nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban volt biztosítva.

⁶³ 1997. XXXI. tv. 157. § (1) bek.

Az átmeneti nevelésbe vételt tartós nevelésbe vétel követte, ha a gyermek nem volt visszahelyezhető családjába, sőt a feltételek kedvezőtlenebbé válása következtében arra is számítani lehetett, hogy a gyermek örökbeadhatóságát – örökbefogadását – fogja a gyámhivatal elrendelni. Természetesen a tartós nevelésbe vétel esetén is gyámság alatt áll a gyermek.

Az intézeti és állami nevelésben lévő gyermekek gyámságát – ügyének felülvizsgálataig a gyermekvédelmi szolgálat vezetője vagy az általa hivatásos gyámi feladatokkal megbízott munkatársa látta el.⁶⁴

A gyermekvédelem átalakulása nem ment zökkenőmentesen. Ezt bizonyítja a törvény és a rendelet elmúlt 5 évben történt nem jelentéktelen módosítása és a jogalkalmazás szintjén is meglévő problémák köre. Az intézeti gyámságnak, azaz a „régí rendszer” falainak lebontása során és az új intézmények bevezetésénél talákoztunk olyan problémával, hogy a GYIVI igazgató helyettese még intézte az állami nevelt kiskorú ügyeit, másfelől ezzel párhuzamosan az átmeneti-, tartós neveltek ügyeit hivatásos gyámként, vagy vagyonkezelő eseti gondnokként látta el. Jelentős feladatot jelentett a gyermekvédelmi rendszerben tevékenykedők számára az intézeti állami nevelt kiskorúak ügyeinek felülvizsgálata, az intézeti gyámi rendszer lebontása és az újrászabályozás alapján esedékes gyámok kirendelése. Ismeretes, hogy az intézeti gyámságot felváltotta az egységes gyámság intézménye, a korábbi gyakorlattól eltérően minden nevelésbe vett gyermek számára külön gyámot kellett kirendelni. Az átmeneti nevelésbe vételt követően a szülői felügyeleti jog szünetelt, vagy már nem is élt, vagy annak megszüntetése iránt per volt folyamatban. Mindezekre tekintettel az időközben keletkezett ügyekben is a gyámrendelést haladéktalanul biztosítani kellett.

9. Végkövetkeztetések

A Gytv. és a Gyer. számos új fogalmat vezetett be, így például intézeti gyámság helyett a gyámságot. „Az új elnevezések azonban a jogalkotó szándéka szerint nem csak szavakban különböztek, hanem valójában korszerűbb család- és gyermekvédelmi rendszert kívántak megvalósítani, a gyermekek jogairól szóló 1989-ben New York-ban kelt Egyezményvel való jogharmonizációban.”⁶⁵

Az egyezmény törvénybe foglalása – az 1991. évi LXIV. tv. – a gyermeki jogok a Csjt. 1995. évi XXXI. törvénnyel történt módosítás alapján már kodifikálásra kerültek.

A Gytv. – a széleskörű előkészítés és egyeztetés alapján – összhangot teremtett a jogalkotó az Európa Tanács különféle dokumentumaival is.

Magyarországon a szélesebb értelemben vett gyermekvédelem került előtérbe. Egyre erősödött a családi gondozás szükségességének gondolata. Filó Erika és Katonáné Pehr Erika az alábbiak szerint fogalmaz: „A speciális hatósági beavatkozásra épülő gyermekvédelmi rendszert minden esetben előzze meg az önkéntes ellátásokra épülő gyermekjóléti rendszer.”

Kiskorú gyermeket „anyagi” okból családjából nem lehet kiemelni. Az alapellátásban számos támogatási formával találkozunk.

A gyermekvédelemben résztvevők tekintetében képzési előírásokat határozott meg a jogalkotó. Kötelező képzésen, továbbképzésen kellett részt venni mindazoknak, akik

⁶⁴ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 172. § (4) bek.

⁶⁵ CSIKY OTTÓ: A gyermekvédelem új rendszere. *Közjegyzők Közlönye*, 1998/6. sz. 2. p.

szerepet kaptak a gyermekek nevelésében, gondozásában. (FIKSZ képzés) A személyi feltételek alakítása, formálása ma is napirenden van.

A tárgyi feltételek tekintetében is jelentős és kedvező változás tapasztalható. Az önkormányzatok családi jellegű otthonokat – lakásotthonokat – alakítottak ki és itt helyezték el azokat a kiskorúakat, akik korábban „mamut” gyermekvédő intézetekben voltak elhelyezve.

A Gyvt. hatályon kívül helyezte a Csjt.-nek a „kiskorúakról való állami gondoskodásra”, valamint az intézeti gyámságra vonatkozó rendelkezéseit, és megteremtette a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer egymásra épülő, külön törvényben szabályozott rendszerét.⁶⁶ Emellett azonban megmaradt a Gyvt.-vel összhangba hozott Csjt. gyámságra és a gyámság formáira vonatkozó általános szabályozása.

A Gyvt. a megyei, fővárosi önkormányzatok szolgáltató feladatait kívánta megerősíteni. A gyermek és ifjúságvédő intézetek feladatkörét jelentősen módosította, azt területi gyermekvédelmi szakszolgáltatásként fogta fel, az otthont nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás, valamint az önkormányzati ellátási feladatok mellett. Mivel a GYIVI-k feladatainak egy része szolgáltató jellegű volt, ezt a TGYSZ, mint jogutód látja el. A szakszolgálat nevelőszülői hálózatot működtet.

A gyámi tanácsadás szintén a TGYSZ feladatai között került szabályozásra, ezzel összefüggésben néhány általános jellegű észrevételt mindenképpen tehetünk. A nevelőszülőt, ha a gyámi tisztséget is ellátja, a gyámi tanácsadó segíti. A jogszabályok a gyámi tanácsadó feladatait nem nevesítették, a szakszolgáltatás feladatait határozták meg. A szakszolgáltatás és a gyámi tanácsadás azonban nem kezelhetők szinonim fogalmakként. A szakszolgáltatás szélesebb tartalmú, több jogosítványt foglal magába. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a gyámi tanácsadók keresték a helyüket ebben a rendszerben. A nevelőszülőket – a gyámi tanácsadó mellett – a nevelőszülői tanácsadó is rendszeresen látogatja és tanácsot ad számára. A nevelőszülőnek ezért olykor gondot okozhat a kapott tanácsokat követni, azokhoz alkalmazkodni.

A jogalkotó a közelmúltban pótolta a gyámi tanácsadókkal kapcsolatos mulasztást és felsorolta annak feladatait. Ma is zavaró tényező azonban, hogy a gyámi tanácsadó és a nevelőszülői tanácsadó feladatai között sok a párhuzamosság. Szükségesnek tartjuk a rájuk vonatkozó szabályok további pontosítását.

Az egységes gyámság 1997. évi bevezetését követően ideiglenes hatállyal elhelyezett átmeneti vagy tartós nevelésbe vett és gyámság alá tartozó kiskorú számára a meghatározott sorrendiség figyelembe vételével rendelt gyámot a gyámhivatal. Az átmeneti vagy tartós nevelésben lévő gyermekek gyámságát elsősorban nevelőszülő, másodsorban a gyermekotthon vezetője látja el. Amennyiben a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja, vagy különféle okok miatt a gyermek egészségügyi vagy speciális gyermekotthonban nyer elhelyezést, a gyámhivatal a gyermek gyámjául elsősorban a gyermekvédelmi szolgálatnál működő hivatásos gyámot rendeli ki.

A kiskorú elhelyezésétől függően a gyámhivatal a gyermekotthon vezetőjét, nevelőszülőt, vagy hivatásos gyámot rendelhet ki. A nevelőszülő és a gyermekotthon vezetője a gyámsággal együtt járó vagyonezelést nem volt köteles elvállalni. A gyermekotthon vezetője a jogszabály módosítása következtében a vagyonezelést is köteles ellátni.⁶⁷ Amennyiben a nevelőszülő a vagyonezelést nem vállalja, vagyonezelő eseti

⁶⁶ FILÓ ERIKA – KATONÁNÉ PEHR ERIKA: i. m. 161. p.

⁶⁷ 2002. évi IX. tv. 60. § (2) bek.

gondnok kirendelése szükséges. Ebben az esetben is beszélhetünk – a korábbiakban már érintett – osztott gyámság intézményéről.

Jelen dolgozat keretei között nem lehet célunk a gyermekotthoni, nevelőszülői, vagy hivatásos gyámságot bemutatása, ezért csak jelezni kívántuk az intézeti gyámság lebontása alapján a helyébe lépő jogintézményeket.

A gyermekvédelmi reform folyamatában természetesnek mondható és magunk is így fogjuk fel, hogy a GYIVI-kben dolgozók részben pozíciófűtés, másrészt presztízs és egzisztenciális okok miatt aggodalommal élték meg az átalakulás folyamatát. Találkoztunk olyan állásponttal is, hogy egy jól működő rendszer átalakítása zökkenőkhöz és visszaeséshez vezethet.

Természetesen voltak kiválóan felkészült intézeti gyámok, akik – a különféle beosztásokban alkalmazott és kiképzett munkatársakkal együtt – munkamegosztás alapján, példamutatóan látták el kiskorúak gyámságához kapcsolódó feladataikat.

Közülük sokan ma is a gyermekvédelemben tevékenykednek más beosztásokban, és nagyon hasznos munkát végeznek a szakellátás különböző területein.

Megbocsátható, ha ezek a szakemberek ma is nosztalgiával gondolnak vissza a korábbi intézeti gyámságra, ami betöltötte szerepét a maga korlátai és sajátosságai közepet is.

Az intézeti gyámok „békés” ellenállásának dacára az új szabályozás az intézeti gyámság lebontásához vezetett.

Megállapításainkat a Pik Katalin által idézett – a száz évvel ezelőtt megrendezett Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszuson Budapesten elhangzott és feltett – ma is aktuális kérdéssel és az általa adott válasszal zárjuk. „A családalan gyermekek intézetekben, vagy egyes családokban nyernek-e megfelelőbb nevelést? – mai szempontból ugyanolyan érdekes, mint száz évvel ezelőtt volt. Ha a mai gyermekvédelmi törvénykezést megelőző néhány év vitáira gondolunk, és elolvassuk az előadást a rákövetkező vitával, sírhatunk vagy nevetethetünk tetszésünk szerint, hiszen kiderül, hogy eleinket ugyanaz foglalkoztatta mint minket, de az is, hogy a gyermekek helyzetét száz év alatt sem oldották meg a szakemberek.”⁶⁸

⁶⁸ PIK KATALIN: 100 + 1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Budapesten. *Család, Gyermek, Ifjúság*. 2001. 3. sz. 13. p.

Irodalomjegyzék

- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének jelentése (OBH 550/1998)
- BALOGHNÉ GÁBOR KATALIN: *A gyermekek állandósága biztosításának lehetséges formái*. Család- és Szociális Minisztérium, Bp., 2001.
- BERZSENYI ÖDÖN: *Korszerűsített gyámtörvény*. Irodaszolgálat Kft. Bp., 1947.
- BÖLCSKEI JÁNOS: A rászorultakról való gondoskodás a Családjogi Törvény és a Polgári Törvénykönyv rendelkezései tükrében. *Magyar Jog*, 1999. 3. sz.
- CSIKY OTTÓ: A gyermekvédelem új rendszere. *Közjegyzők Közlönye*, 1998/6. sz.
- CSIZMADIA JUDIT: *A gyámügyi igazgatás kézikönyve*. NOVORG Kft. Bp., 1994.
- DOMSZKY ANDRÁS: *A magyar gyermekvédelem történetének rövid jellegrajza*. Pont Kiadó, Bp., 1994.
- FILÓ ERIKA – KATONÁNE PEHR ERIKA: *Gyermekevédelem, gyámügy*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 1998.
- HERCZOG MÁRIA: *A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata*. Pont Kiadó, Bp., 1994.
- KATONÁNE PEHR ERIKA: *A családjogi törvény magyarázata*. KJK KERSZÖV, Bp., 2002. 1059 p.
- KISS ÉVA: A gyermekek jogairól szóló Egyezmény és a magyar jogrend. *Magyar Jog*, 1991. december
- MÁTÉNÉ ÁGOSTON ÁGNES – NAGY JOLÁN: *Gyámügyi ügyintézők kézikönyve*. BM Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp., 1989.
- NIZSALOVSKY ENDRE: *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó. Bp., 1963.
- PIK KATALIN: 100 + 1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Budapesten, Család, Gyermekek, Ifjúság, 2001. 3. sz.
- PURDA ZSUZSANNA: A kétéves gyermekvédelmi törvény tapasztalatai az átmeneti nevelésbevételi eljárás tükrében. *COMITATUS*, 1999. december.
- SOMFAINÉ FILÓ ERIKA: *A házasság felbontását követő szülői felügyelet és intézeti gyám-ság*. Pécs, 1984. Kandidátusi értekezés. Parlamenti könyvtár, 496.618. rsz.
- SZILÁGYI LÁSZLÓ – BALOGH MIKLÓS – JÁSZVÁRI IRÉN: *A gyámügyi eljárás kézikönyve*. Művelődési Minisztérium Bp., 1959.
- SZÖLLÖSI GÁBOR: A családjog szerepének változása a gyermekvédelemben – gondolatok de lege ferenda. *Jogtudományi Közlöny*, 1996. 1. sz.
- WEISS EMÍLIA: Változások a magyar családjogban, különös tekintettel a gyermek jogairól szóló 1989. évi New York-i egyezményre. *Közjegyzők Közlönye*, 1998. 9. sz.

GÉZA ZÁMBÓ

VORMUNDSCHAFT, KINDERSCHUTZ, DIE PROBLEMATIK DER ANSTALTSVORMUNDSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Anstaltsvormundschaft bestand 52 Jahre. Unsere primäre Aufgabe war, das Rechtsinstitut vorzustellen. Der Anstaltsvormund war ein aktiver Teilnehmer des Kinderschutzes, deshalb haben wir die Formen und die Entwicklungsphasen des Kinderschutzes skizzenhaft berührt.

Ein minderjähriges Kind steht unter der Aufsicht oder der Vormundschaft der Eltern.

Wir haben die elterliche Aufsicht, die Rechte der Eltern berührt, denn für den Vormund sind – mit bestimmten Abweichungen – die gleichen Verordnungen maßgebend.

Die „traditionelle“ Vormundschaft haben wir anhand des Vormundschaftsgesetzes und des Familiengesetzes dargestellt. Die Anstaltsvormundschaft wurde durch den Kinderschutzreform und die darauf gebaute Rechtsregelung (Kinderschutzgesetz) außer Kraft gesetzt. Wir haben versucht die Gründe, die zur Abschaffung des Rechtsinstituts geführt haben, durch die Gegenüberstellung des Familienrechts mit der Regelung durch Bestimmungen darzulegen. Die Rechte der Kinder müssen auch in dem speziellen Kinderschutz gesichert werden. Unser Beitritt zur New Yorker Konvention hat auch bezüglich der Vormundschaft die Schaffung von damit harmonisierenden Regeln erzwungen.

Der Rechtsregelung bezüglich der generellen Veränderung des Kinderschutzes waren die sich auf „Mammutinstitute“ stützenden Institutionen des Kinderschutzes und der Vormundschaft fremd.

Wir haben die Regeln bezüglich der staatlichen Fürsorge und der staatlichen Versorgung der minderjährigen Kinder berührt.

Wir haben in unserer aus dem Gesichtspunkt des Rechtsanwenders betrachteten Kritik den Problembereich zusammengefaßt, der zur Abschaffung der Anstaltsvormundschaft führte. Wir haben die in den für den „Abbau“ der Anstaltsvormundschaft gesicherten zwei Jahren aufgetauchten Eigenheiten erörtert.

Es war nicht der Gegenstand unserer Arbeit, die Aufgaben der Gebietskinderschutz-Fachdienste und der Fachdienstleistungen – anschließend der Abschaffung der Anstaltsvormundschaft – zu präsentieren, deshalb haben wir die Rechte und die Pflichten der Pflegeeltern, der Leiter der Kinderheime und der Berufsvormunde nur berührt.

Die Berufsvormundschaft hat ihre Aufgabe erfüllt, aber sie wurde zum Hindernis der zeitgemäßen Erziehung in der Familie, der familienähnlichen Gemeinschaft; das hat zu ihrem Tod geführt.

